

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav speciálněpedagogických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veronika Horáčková

Fonologické procesy u dětí s dyslalií v předškolním věku

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce Mgr. Lucie Kytnarové, Ph.D. a použila jsem jen zdroje a literaturu uvedenou v seznamu literatury.

V Olomouci dne

Veronika Horáčková

Poděkování

Chtěla bych tímto velmi poděkovat Mgr. Lucii Kytarové, Ph.D. za její odborný a vstřícný přístup při vedení mé diplomové práce. Velké poděkování patří také mé rodině a nejbližším přátelům za velikou podporu a trpělivost nejenom při psaní této práce, ale během celého studia. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat celé logopedické klinice v Ostravě a všem účastníkům výzkumu, bez kterých by tato práce nevznikla.

Obsah

ÚVOD	4
TEORETICKÁ ČÁST	6
1 Fonetika a fonologie	6
1.1.1 Fonematický sluch	8
1.1.2 Fonematické a fonologické uvědomování	8
1.1.3 Fonologické procesy	9
2 Fonologická a artikulační porucha	15
2.1.1 Artikulační porucha (dříve dyslalie)	16
2.1.2 Fonologické poruchy	23
PRAKTICKÁ ČÁST	32
3 Výzkumné šetření	32
3.1.1 Stanovení výzkumného problému	32
3.1.2 Vymezení cílů výzkumného šetření	34
3.1.3 Výzkumná metodologie	35
3.1.4 Metody sběru dat	36
1. ČÁST	38
3.1.5 Charakteristika výzkumného vzorku	38
3.1.6 Tvorba materiálu	38
3.1.7 Způsob vyhodnocování dat	39
3.1.8 Úprava materiálu	40
2. ČÁST	46
3.1.9 Charakteristika výzkumného vzorku	46
3.1.10 Způsob sběru a vyhodnocování dat	47
3.1.11 Výsledky	53
DISKUSE	58
ZÁVĚR	63
SEZNAM LITERATURY	64
SEZNAM OBRÁZKŮ	68
SEZNAM TABULEK	69
SEZNAM GRAFŮ	70
SEZNAM PŘÍLOH	71

ÚVOD

Mluvenou řeč si osvojujeme za účelem navazování kontaktů a mezilidské komunikace. Tato schopnost je jedním z charakteristických rysů, kterými se člověk odlišuje od jiných tvorů. Díky ní, můžeme navazovat mezilidské vztahy, vyjadřovat potřeby, touhy, přání a myšlenky. Správná zvuková stránka řeči nám komunikaci s okolím usnadňuje a umožňuje nám navazovat vztahy s okolím. V případě jejího narušení je pak řeč méně srozumitelná a v důsledku toho se v mezilidské komunikaci mohou objevovat obtíže. Nejedná se pouze o těžkosti, které se u dítěte ve školním věku mohou promítat do psaného projevu, ale i o ty, které mohou negativně ovlivňovat celou jeho osobnost. Jedinec se může stát méně komunikativním, plachým, což může mít vliv i na jeho celkové postavení v kolektivu.

Dyslalie je uváděna jako jeden z nejčastějších druhů narušení komunikační schopnosti v České republice. V zahraničí se začalo užívat terminologického označení narušení zvukové stránky řeči a jeho následné rozdělení na artikulační a fonologické poruchy, které lépe vystihují podstatu narušení. Naproti tomu v českém jazykovém prostředí stále přetrvává užívání tradičního pojmu dyslalie, a často tak dochází k tomu, že pod tento termín jsou zahrnuty poruchy, jež zacházejí za hranice terminologického vymezení této NKS. V souladu se zahraniční literaturou by rozdělení na artikulační a fonologické poruchy vedlo k přesnějšímu pochopení podstaty narušení a kvalitnějšímu výběru následné terapie.

Jedním z klíčových kroků v intervenci je kvalitní a komplexní logopedická diagnostika, stejně jako co nejpřesnější diferenciální diagnostika poruch řeči. To vše je základem pro stanovení konkrétních terapeutických postupů. Právě tato nepřesná terminologie a diagnostika nás vedla k cílům této diplomové práce. Hlavním cílem je vytvořit ucelený obrázkový materiál, který by sloužil jako vhodný diagnostický a diferenciálně diagnostický nástroj k identifikaci fonologických procesů. Ty jsou jedním z klíčových projevů fonologických poruch a jsou tedy základem k jejich diagnostice a odlišení od poruch artikulačních.

Vedlejším cílem této práce je ze získaného řečového vzorku identifikovat fonologické procesy, které byly ve výzkumném souboru použity.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části, a to konkrétně na část teoretickou a část praktickou. První z nich obsahuje dvě kapitoly a podkapitoly. První kapitola se zaměřuje na terminologické vymezení pojmů fonetiky a fonologie. V rámci této kapitoly jsou taktéž vymezeny termíny fonematický sluch, fonematické a fonologické uvědomování a fonologické procesy.

Druhá kapitola nese název Fonologické a artikulační poruchy a obsahuje dvě podkapitoly a oddíly. Zde nalezneme terminologické vymezení fonologických a artikulačních poruch, stejně jako jejich etiologii, symptomatologii, diagnostiku a terapii.

Za teoretickou částí této diplomové práce následuje část praktická. V té popisujeme metodologii výzkumu, stanovení výzkumného problému a výzkumných cílů. Tato část je rozdělena na dvě poloviny. V první polovině se zaměřujeme na tvorbu artikulačního testu, průběh výzkumného šetření a následnou úpravu materiálu. První část je tedy zaměřena na hlavní cíl této práce.

Ve druhé polovině této části se zaměřujeme na analýzu nasbíraných dat, identifikaci použitých fonologických procesů a jejich procentuální zastoupení ve výzkumném vzorku. Dále také na rozdělení identifikovaných fonologických procesů na fyziologicky nepřiměřené a rizikové.

K vyhodnocování dat nasbíraných v rámci výzkumného šetření jsme používali slovenskou aplikaci afop.sk, jež původně vznikla v roce 2010 jako bakalářská práce Daniela Šovčíka, studenta aplikované informatiky na Fakultě matematiky fyziky a informatiky Univerzity Komenského.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Fonetika a fonologie

Fonetika pochází z řeckého slova foné neboli hlas, zvuk lidské řeči. Jedná se o nauku o zvukové stránce lidské řeči a její funkci při mluvení. Předmětem jejího zkoumání je vnímání a tvoření hlásek a jejich užívání během promluvy (Klenková, 2006). Krčmová (1984) uvádí, že fonetika se zabývá zvukovým signálem lidské řeči v celé jeho složitosti. Z hlediska předmětu zájmu se fonetika zaměřuje především na nejnižší stavební jednotky řeči, kterými jsou hlásky. Hlásku definuje Dvořák (2001) jako nejjednodušší element lidské artikulované řeči.

Základy fonetiky položili již staří indiští gramatikové. Zčásti díky nim dospěli také evropští fonetikové ke klasifikaci hlásek, a to teprve ve druhé polovině 19. století. Jejich zájem tehdy směřoval především ke zvukové stránce lidské řeči, a to primárně z praktických potřeb. Ty souvisely s teorií zpěvu a komunikací hluchoněmých. Až rozmach přírodních a technických věd měl za následek skutečný rozvoj fonetiky, který dále pak vedl k fonetice experimentální (auditivní, artikulační a nakonec akustické) (Šiška, 2005).

Neubauer (2018) zmiňuje čtyři subdisciplíny fonetiky, které popisují základní složky komunikačního procesu. Těmi jsou: **fonetika artikulační**, která se zaměřuje na tvoření hlásek. Zajímá se tedy o to, jak zvuk vytváříme, které orgány se toho účastní a jak jsou tyto jednotlivé artikulační úkony sladěny. **Fonetika akustická**, která zkoumá řečový signál z hlediska jeho fyzikálních rysů a hlásky a řeč z hlediska jejich zvukové podoby. **Fonetika percepční**, která se zabývá tím, jak je zvukový signál zpracováván v mozku a ve sluchovém systému posluchače. Zkoumá tedy percepční povahu zvukových prvků řeči. Za systémový a funkční aspekt fonetického přepisu považuje Neubauer **fonologii**. (Neubauer, 2018)

Fonologie je jazykovědná disciplína, která vznikla v reakci na snahu některých lingvistů, aby byla fonetika chápána pouze jako přírodní věda a nevyužívala svých poznatků v oblasti jazykovědné (Ohnesorg, 1974). Důležitým milníkem byl pro tuto vědu přelom 19. – 20. století, kdy se začala formovat. Předmětem jejího zájmu je funkční využití zvukových jednotek neboli fonémů konkrétního jazykového systému (Šiška, 2002). Právě pro oblast jejího zájmu bývá někdy nazývána také jako funkční fonetika. Foném je jednotkou slova, která rozhoduje o jeho významu i přes to, že sama o sobě tento význam v sobě nenesení (např.

lije – pije). Tento rys, který způsobuje změnu významu dvou slov, se označuje jako **rys distinktivní** neboli rozlišovací (Klenková, 2006).

Jak uvádí Neubauer (2018) o fonému mluvíme tehdy, pokud přemýšlíme o distinktivní, tedy o kontrastivní funkci segmentu. Dojde-li v daném jazyce k záměně dvou jednotek, na základě které, dojde ke změně významu slova, mají tyto segmenty status fonémů. Přestože jsou „foném“ a „hláska“ v literatuře často zmiňovány jako shodné pojmy, Jošt uvádí rozdíl mezi těmito dvěma termíny. Hláska je řečová jednotka, která dává fonému jeho akusticko-artikulační vlastnosti, zatímco foném je jednotka abstraktní, bez fyzikálních vlastností, která je dosažitelná pouze analýzou (Jošt, 2011).

Z fyzikálního a fyziologického pohledu se podrobným popisem akustických a artikulačních charakteristik řeči dle Gúthové a Šebianové (2011) zabývá **fonetická analýza**. Díky tomu je možno v mechanismu produkce řeči objevit nedostatky (Gúthová, Šebianová, 2011).

Naproti tomu **fonologická analýza** se zaměřuje na porovnání narušené výslovnosti dítěte se správnou výslovností dospělého. Zaměřuje se tedy na jazyk jako systém sestávající se ze slabik a slov. Cílem tedy není artikulační trénink, ale ovlivnit kognitivní reorganizaci (Gúthová, Šebianová, 2011).

Pokud bychom se podívali na hlásky jako například a/á z hlediska fonetiky, pak bychom je považovali za dva různé vokály, lišící se jak vlastnostmi akustickými, tak i artikulačními. Z hlediska fonologického bychom na ně nahlíželi jako na dva fonémy, které v případě jejich záměny zcela mění význam daného slova (váha-váhá). Při osvojování si jazyka je pak důležité, aby se vycházelo jak z fonetických realizací, tak i z fonologické struktury jednotlivých fonémů. Pokud nemá dítě schopnost fonologicky fonetické realizace rozeznat, nemůže je provést (Šiška, 2002). Děti tedy musí nejdříve pomocí fonemického sluchu¹ vnímat fonologické prvky řeči, a až poté se může postupně učit fonetickým realizacím.

Gúthová (2009) uvádí, že v 80. letech došlo vlivem lingvistických teorií k vytvoření nové klasifikace a diferenciaci mezi fonetickým a fonologickým pohledem narušené komunikační schopnosti. To vedlo k nahrazení pojmů „organické“ a „funkční“ za termíny „fonetické“ a „fonologické“ poruchy. Pokud dojde k tomu, že dítě vysloví slovo „pes“ jako

¹viz Fonematický sluch

„peš“, jde z pohledu fonetického o odlišnou realizaci hlásky „S“. Z hlediska fonologického ale dítě použilo foném „S“ ve slově správně (Gúthová, 2009).

1.1.1 Fonematický sluch

Schopnost auditivně diferencovat fonémy zvukově podobné nazýváme **fonematický sluch**. Jedná se o dovednost sluchově rozlišovat distinktivní funkci fonémů mateřského jazyka (Dvořák, 2001). Zahrnuje to i schopnost poznat rozdíl mezi jejich zněním správným či chybným. Při nácviu je pak důležité zachovávat pravidlo posloupnosti a doporučuje se, aby se začalo nejdříve výrazně odlišnými zvuky a až později přejít k diferenciaci zvuků stále příbuznějších (Gúthová, Šebianová, 2011).

Jestliže se u dítěte objevují ve fonematickém sluchu nedostatky, dochází u něj k obtížím v přesném vnímání zvuků a hlásek. V tomto případě pak dítěti zvuky splývají a dochází často k záměně hlásek podobných (S-Š, C-S apod.). Na základě takto nepřesného vnímání hlásek je pak výslovnost narušená vzhledem k normě (Kutálková, 2011).

Je tedy jasné, že správná fonematická diferenciacie je nezbytnou podmínkou pro rozvoj přesné výslovnosti a může být často klíčem k úspěšnosti logopedické intervence. Nácviu správné výslovnosti je možné začít až v případě, kdy je schopnost fonematické diferenciacie na takové úrovni, že je dítě schopno rozlišovat distinktivní rysy fonémů mateřského jazyka. Abychom zjistili schopnost dítěte tyto rysy jednotlivých fonémů rozlišit, využíváme dvojici obrázků, které mají v názvu vždy jeden protikladný foném (kosa-koza, miska-myška apod.) (Lechta, 2003; Gúthová, Šebianová, 2011).

1.1.2 Fonematické a fonologické uvědomování

V souvislosti s fonematickou diferenciací zmiňují Gúthová a Šebianová (2011) dvě základní funkce fonematického vývoje, a to fonematické vnímání a fonematickou analýzu.

Fonematické vnímání chápou jako proces diferenciacie fonémů a jejich řad (slov). Schopnost vnímat rozdíly jednotlivých fonémů pak vede k dovednosti rozlišovat slova (pes-les) i fonematické řady (pila-lípa). Během tohoto procesu se pak slovo nedělí na části, z nichž je složeno a dítě nechápe strukturu slova.

Fonematická analýza, kterou v podstatě chápeme jako fonematické uvědomování je složitější proces. Během něj se slovo dělí i na jednotlivé části, fonémy. Nedochozí pouze k jejich rozpoznání na základě rozdílnosti. Předpokladem je, že dítě dokáže určit, zda je daná jednotka, hláska, ve slově přítomna či nikoli. Zahrnuje to i dovednost ze slova vyčlenit

iniciální nebo finální hlásku, určit jejich posloupnost, počet i pozici ve slově vzhledem k jiným hláskám (Gúthová, Šebianová, 2011).

Smolík a Málková (2014) uvádí pojem fonemické povědomí, který je často definován jako schopnost vědomě analyzovat slova či zvuky mluveného jazyka a manipulovat s nimi na základě fonémů. Dále uvádí, že toto povědomí pak zvýznamňuje důležitou fází kontinua rozvoje fonologického povědomí, a to právě fází, kdy je dítě schopno rozpoznávat a pracovat s fonémy.

Je důležité fonemické uvědomění odlišit od fonologického, které je v západních zemích od sedmdesátých let 20. století považováno za jeden z klíčových fonologických procesů, jež se podílejí na schopnosti dítěte naučit se číst.

Fonologické uvědomění se začíná vyvíjet v předškolním věku a klíčový je pro něj trénink (Zelinková, Axelrood, Mikulajová, 2002). Jedná se o dovednost vědomé manipulace se zvuky lidské řeči na úrovni slabik, případně slov (Gúthová, Šebianová, 2011). V srbsky mluvících zemích např. studie ukázala, že děti s problémy ve čtení mají fonologické uvědomění oslabené v porovnání s dětmi s typickým vývojem čtení (Vukovic, Jovanovska, Jerkic Rajic, 2022).

Na kombinování jednotlivých fonémů závisí celý význam slova. Děti mladšího školního věku si tento fakt často neuvědomují a často mají obtíže i v tom některá složitější slova správně zopakovat. Právě z toho důvodu uvědomění si z jakých hlásek a slabik je slovo tvořeno, je pro ně o to náročnější. Tato dovednost se může diferencovat podle schopnosti jednotlivé hlásky akusticky rozlišit a schopnost je správně vyslovovat. V obou případech jsou fonémy a jejich kombinování různě obtížné (Vágnerová, Klégrová, 2008).

Klíčovou roli v tomto směru sehrává pozice hlásky ve slově. V rozlišování i vyslovování hlásek na začátku slova se objevují u dětí menší obtíže, než například uprostřed či na konci. Hlásky vyslovované izolovaně mají často ne zcela shodné znění, jako když jsou vyslovovány v rámci slova či slabiky. Tím je schopnost rozlišovat výrazně ovlivněna (Vágnerová, Klégrová, 2008).

1.1.3 Fonologické procesy

Během vývoje řeči si děti napodobováním osvojují hlásky mateřského jazyka. Tento proces pro ně může být náročný, a proto u nich dochází k použití mechanismů, jimiž si zjednodušují cílová slova. Tyto mechanismy se nazývají **fonologické procesy** (Buntová,

Mocsári, 2019). Dodd (2005) uvádí, že fonologické procesy (někdy také nazývané jako chybné fonologické vzory) jsou souborem mentálních operací, které zjednodušují (mění nebo vynechávají fonologické jednotky) cílová slova. Pokud dítě použije například zjednodušující mechanismus záměny ostrých sykavek za tupé, jedná se o fonologický proces posouvání sykavek dopředu (Buntová, Moscari, 2019).

Děti si řeč zjednodušují přirozeně, během vývoje by však toto zjednodušení měly postupně nahrazovat dospělou formou zvukové produkce. Tyto vývojové fonologické procesy se během vývoje z řeči dítěte postupně vytrácejí (Bowen, 2011). Jestliže se tak nestane a děti užívají mechanismy zjednodušování i ve věku, kdy už by měly být vymizelé, může se jednat o symptom některého z typů fonologických poruch.

Gúthová (2009) uvádí dělení fonologických procesů z hlediska vývoje na procesy rané, které se z řeči dítěte ztrácejí do tří let věku. Sem zařazuje např. posouvání velárních hlásek dopředu, vynechávání koncové souhlásky či nepřízvučné slabiky. Druhou skupinu tvoří procesy, které se v řeči dítěte objevují v pozdějším věku. Sem zařazuje například zjednodušování souhláskových skupin či klouzání likvid.

Buntová a Gúthová (2016) uvádějí klasifikaci fonologických procesů, které dělí na:

- fonologické procesy měnící strukturu slova a slabiky
- fonologické procesy asimilační
- fonologické procesy měnící segmenty slov, proces substituce, náhrada vyžaduje změnu místa/způsobu artikulace.

Dodd, Holm, Hua, Crosbie (2009) uvádí, že fonologické procesy byly identifikovány a rozděleny dle několika úrovní a do několika kategorií. Jako první uvádí rozdělení fonologických procesů na fonologické procesy měnící strukturu slabiky a slova a fonologické procesy substituční, kdy dochází k ovlivnění zvuku jedné hlásky druhou (Dodd, Holm, Hua, Crosbie 2009; Nádvorníková, 2003).

Sylabické (měnící strukturu) fonologické procesy pak Dodd, Holm, Hua a Crosbie (2009) dělí na 8 kategorií:

- vynechání koncového konsonantu (Final Consonant Deletion)
 - (pes – pe)
- vynechání nepřízvučné slabiky (Weak Syllable Deletion)
 - vynechání tzv. slabé slabiky (motyka – tika, telefon – tefon)

- reduplikace (Reduplication)
 - dochází k opakování slabiky či její části, případně části slova (voda – vovo)
- zjednodušování konsonantických skupin (Consonant Cluster Reduction)
 - dochází k zjednodušení či vynechání ve shluku konsonantů
- asimilace (Assimilation)
 - v tomto jevu jde o ovlivnění zvuku jedné hlásky zvukem hlásky druhé
 - Nádvorníková (2003) hovoří o asimilaci progresivní, kdy ovlivňující zvuk předchází zvuku ovlivněnému (guma – guga), a asimilaci regresivní, když za ovlivněným zvukem následuje (zub – bub)
 - dále rozlišuje asimilaci:
 - velární – nevelární zvuk asimiluje na velární vlivem či dominancí veláry (tak – kak)
 - nazální – nonnasální zvuk se mění na nasální vlivem či dominancí nazálního konsonantu (komín – momín: regresivní asimilace)
 - labiální – nelabiální zvuk se stává labiálním pod vlivem labiálního konsonantu (buk – bub: progresivní asimilace)
 - Dvořák (2003) hovoří o asimilaci znělosti, kde se navzájem ovlivňují konsonanty znělé a neznělé artikulované vedle sebe
 - alveolární – nealveolární zvuk se mění na alveolární pod vlivem jiného alveoláru (tam – tat)
 - sykavková
 - postalveolární sykavková asimilace – nealveolární sykavka se mění na postalveolární vlivem jiné postalveolární sykavky (sešit – šešit)
 - prealveolární sykavková asimilace – postalveolární sykavka se mění na prealveolární sykavku vlivem jiné prealveolární sykavky (šest – sest) (afop.sk)
- epenteze (Epenthesis)
 - doprostřed slova se vloží segment, většinou se jedná o neznělý vokál (vlak – v.lak)
- metateze (Metatheses)
 - dochází k převrácení či transpozici dvou zvuků ve slově (revolver – levorver)
- koalescence (Coalescence)

- dochází ke spojení dvou zvuků v jeden (Dodd, Holm, Hua, Crosbie, 2009; Nádvorníková, 2003)

Substituční fonologické procesy Dodd, Holm, Hua a Crosbie (2009) rozdělují shodně do 8 kategorií:

- posouvání velár dopředu (Velar Fronting)
 - velární konsonant je zaměněn za konsonant alveolární, realizovaný v přední části dutiny ústní (guma – duma)
- posouvání artikulace dozadu (Backing)
 - jde o posouvání zvuků obvykle se tvořících na alveolách dozadu (nahrazení za konsonanty tvořícími se v zadní části dutiny ústní) (bota – boka)
 - palatalizace – nealveolární hlásky (t,d) jsou nahrazeny postalveolárními (tʃ,dʃ)
- závěrování (Stopping)
 - úžinové hlásky jsou nahrazeny závěrovými, dle sluchového dojmu mluvíme o explozivizaci, dle způsobu artikulace hovoříme o okluzivizaci (sám – tam, ucho – uto)
- klouzání likvid (Gliding of Liquids)
 - nahrazování nevokalických likvid (l, r) tzv. skluzem (j) (lampa – iampa, lípa – jípa)
- afrikace (Affricating)
 - frikativy (s,š) jsou nahrazovány afrikáty tvořenými na stejném místě (c,č) (sype – cipe, šaty – čaty)
- deafrikace (Deaffricating)
 - opačný jev než u afrikace – afrikáty jsou nahrazovány frikativy (čaj – šaj, cop – sop)
- vokalizace (Vocalization)
 - likvidy (v anglickém jazyce nazály) jsou nahrazeny vokálem (vlk – vuk)
- změny znělosti (voicing)
 - prevokalická znělost (Context sensitive voicing) – v nevokalické pozici jsou neznělé hlásky nahrazovány znělými (t) se zaměňuje za (d)
 - Dvořák (2003) taktéž uvádí ztrátu znělosti (Devoicing), kam zařazuje:

- ztráta znělosti finálních konsonantů (Word-final devoicing) – znělý finální konsonant ztrácí svou znělost; v českém jazyce může měnit i význam slov (dub – dup)
- ztráta znělosti exploziv – znělé explozivy jsou nahrazeny neznělými protějšky (dům – tům)
- ztráta znělosti sibilant – znělé sykavky nahrazeny neznělými (žába – šába) (Dodd, Holm, Hua, Crosbie, 2009; Dvořák, 2003)

Dalšími obvyklými fonologickými procesy jsou:

- vynechání iniciálního konsonantu (Final konsonant deletion)
 - delecce iniciálního konsonantu ve slabice na začátku, či na uprostřed slova (pán – án)
- depalatalizace (Palatal fronting)
 - změna palatálních (ť, ď, ň) hlásek na alveodentály (t,d,n), posun do přední části dutiny ústní (kotě – kote, koně – kone)
- frontalizace postalveolár
 - záměna zadních alveolár za přední (šaty – saty)
- denazalizace (Denasaling)
 - nazální hláska je nahrazena harmonickým závěrem (Jana – jada, máma – bába)
 - důležitost je ve vyloučení adenoidní vegetace či jiné příčiny chybějící nazalizace
- glotalizace (Glottaling)
 - jedna či více konsonant jsou nahrazeny hrdelním zvukem, podobným hlásce h a/nebo tzv. rázu (Dvořák, 2003)
- inverze (Inversion)
 - dítě přehazuje ve výslovnosti zvuky slova, jenž spolu sousedí (lžička – žlička)
- labializace
 - nebilabiální zvuk se mění na bilabiální (guma – buma)
- apikalizace
 - labiální nebo neapikální zvuk se mění na apikální (balón – talón)
- záměny likvid
 - souhlásková záměna z (r) na (l), případně z (l) na (r) (rukavice – lukavice)
- eliminace likvid

- vynechání likvid (r), (l) (telefon – telefon)
- zkracování vokálů
 - dlouhé vokály jsou nahrazeny krátkými (ústa – usta)
- zjednodušování diftongů
 - z diftongů se ztrácí polovokalická část a zůstává jen jádro (auto – ato)
- glotální náhrada
 - konsonantický zvuk je tvořen na hlasivkách (Vajdíková, 2012)

Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017) vytvořily pro slovenské jazykové prostředí vývojový model fonologických procesů, na jehož základě je možné tyto procesy klasifikovat na fonologické procesy věku přiměřené, vývojově mladší a patologické FP. Model vytvořily na základě výzkumu, jež provedly u slovenských dětí ve věku od 3 do 5 let, a který v půlročních intervalech popisuje fonologické procesy, které se u dětí v řeči projevují zcela fyziologicky. Za patologické fonologické procesy pak považují ty, které jsou v populaci reprezentovány jen v minimálním procentu a u normálně se vyvíjejících dětí se neobjevují.

Výskyt vývojově mladších a patologických procesů v řeči dítěte pak autorky uvádějí jako symptom některého z typů fonologických poruch (Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

2 Fonologická a artikulační porucha

Narušení zvukové roviny řeči, tedy narušení foneticko-fonologické roviny se od 50. let v literatuře slovenské, české i některé zahraniční, tradičně označovalo pojmem *dyslalie*. V americké literatuře se pak používal název funkční artikulační porucha. Obě tato označení znamenala narušení fonetické roviny, tedy narušení motorických artikulačních vzorů. Od toho se odvíjel také předmět terapie, kterým byly primárně fonetické symptomy, nikoli fyziologické příčiny narušení artikulace. Nebyla tak vystižena podstata narušení a příčin, stejně jako směřování terapie a užívaný přístup terapie zaměřený jen na formální stránku řeči u dětí se středním či těžkým narušením řeči nepřinášel potřebné výsledky (Buntová, Gúthová, 2016; Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

V 70. – 80. letech 20. století došlo na základě různých lingvistických teorií k rozlišení artikulačních poruch do dvou velkých skupin podle příčiny problémů ve zvukové rovině: na poruchy fonetické a fonologické (Gúthová, 2009). Toto dělení vzniklo v důsledku toho, že používání klasické artikulační terapie, která byla zaměřena na mechanické aspekty dosažení produkce jednotlivých fonémů, nepřinášelo v případech narušené foneticko-fonologické roviny žádný efekt. Progres v terapii F-F přinesla až změna přístupu se zaměřením na fonologickou rovinu (Bowen, 2015; Buntová, Mocsári, 2019).

Jak uvádí Neubauer (2018), v terminologii vývojových a přetrvávajících odchylek artikulace se v České republice stále objevují nepřesnosti, přestože stanovení adekvátní terminologie je klíčové pro správnou diagnostiku, použití vhodných metod a následnou úspěšnost v terapii., *V českém jazykovém prostředí lze hovořit o přetrvávání tradiční terminologie, stagnaci jejího vývoje a lpění na poznátcích, které jsou v mezinárodním kontextu považovány za zastaralé, neopírající se o vývoj vědních poznatků a koncept na důkazy zaměřené terapeutické intervence. Typickým jevem je zde současné, často nadměrné rozšiřování pojmu dyslalie na celou tuto oblast odchylek od intaktní artikulace v řečovém projevu,*“ (Neubauer, 2018, str. 316).

Vývoj v terminologii můžeme od 90. let pozorovat ve slovenském prostředí, které je nám velmi jazykově blízké (Neubauer, 2018). U mnoha odborníků zde dochází k vymezení se proti pojmu dyslalie, kterou chápou v širším slova smyslu. Nahlíží na ni nejenom jako na narušení schopnosti vyslovovat, ale i jako na neschopnost užívat hlásky nebo jejich skupiny v komunikaci podle příslušných norem daného jazyka (Gúthová, 2009).

V souladu se zahraniční literaturou, kdy např. The American Speech Language-Hearing Association (ASHA) uvádí pojmy *articulation and phonological disorders* (artikulační a fonologické poruchy), které společně zařazuje pod zastřešující název Speech Sound Disorders (narušení zvukové stránky řeči), pak navrhují sjednocení terminologie a užívání pojmů fonetické (artikulační) a fonologické poruchy. Fonologické poruchy zahrnují narušení fonologického systému. Při fonetických poruchách je pak hlavním problémem motorická realizace řeči a zůstal jim tedy přívlástek artikulační poruchy (Gúthová, 2009).

2.1.1 Artikulační porucha (dříve dyslalie)

2.1.1.1 Terminologie

Narušení zvukové roviny řeči, narušení foneticko-fonologické roviny řeči se v naší literatuře tradičně označovalo pojmem dyslalie. Autor první učebnice logopedie Vady řeči, Rudolf Kratochvíl, definuje patlavost neboli dyslalii, jako neschopnost vytvořit nebo správně vyslovit jednotlivé hlásky nebo jejich shluky. Sovák ji definuje jako chybnou výslovnost jedné nebo více hlásek mateřského jazyka, kdy ostatní hlásky jsou vyslovované správně (Gúthová, 2009). Beáta Krahulcová (2013) pak definuje dyslalii jako souborné označení pro vývojové poruchy nebo vady výslovnosti, které vznikají v průběhu vývoje. Klenková (1998) v této souvislosti upozorňuje na důležitost odlišovat vadnou výslovnost (dyslálii) od výslovnosti nesprávné, která je jevem fyziologickým. Do určitého věku dítěte je tedy jevem přirozeným (fyziologická dyslalie). Vzniká v průběhu vývoje výslovnosti, kdy dochází k fixaci mluvních stereotypů. U každého dítěte se zcela přirozeně během vývoje objevují obtíže při napodobování cílených slov. To přetrvává zhruba do 6.-7. roku věku dítěte (Klenková, 2006).

Gúthová (2009) uvádí, že dle Nádvořníkové se dyslalie projevuje především v rovině fonologické a fonetické. V nejširším slova smyslu jde tedy o neschopnost nebo poruchu užívat v komunikaci zvuky řeči podle norem, zvyků a pravidel daného jazyka. V praxi se pak na fonetické úrovni projevuje vynecháváním, zaměňováním, nepřesným vyslovováním či nahrazováním hlásek v místě artikulace. Na fonologické úrovni se projevuje užíváním základních zvuků řeči spojených do slabik, slov a vět, které jsou základem další lingvistické úrovně řeči, morfologicko-syntaktické, pragmatické a lexikálně-sémantické (Gúthová, Šebianová, 2011). Při fonetické úrovni se pak rozlišuje správná, nesprávná a chybná výslovnost a fonetický repertoár (Buntová, Gúthová, 2016).

Správná výslovnost je taková výslovnost, kdy se motorická realizace hlásek shoduje s kodifikovanou normou.

Nesprávná výslovnost je odchylka od stanovené normy objevující se přirozeně během vývoje řeči dítěte, kdy není způsob tvoření hlásek ještě ustálen. Některé hlásky mohou být pro dítě vzhledem k věku artikulačně náročné a pravidelně je nahrazuje hláskami, které jsou pro něj k utvoření jednodušší. Popřípadě hlásku artikulačně náročnou zcela vynechává. U nesprávné výslovnosti je předpokládána spontánní korekce do pátého roku věku dítěte (Buntová, Gúthová, 2016; Gúthová, 2009).

Chybná výslovnost je taková, kdy osoba nedokáže hlásku tvořit správným způsobem nebo ji vytváří na nesprávném místě. Výslovnost se tedy odklání od dané normy, a to akusticky nebo esteticky, bez ohledu na věk. Přetrvávání nesprávné výslovnosti po sedmém roce života je považováno za chybnou výslovnost.

Fonetický repertoár zahrnuje zvuky, které dítě dokáže vyslovit spontánně nebo imitováním (Buntová, Gúthová, 2016; Gúthová, 2009).

Neubauer (2018) uvádí, že v českém jazykovém prostředí stále přetrvává tradiční terminologie a ulpívá se na poznacích, jež jsou v mezinárodním měřítku chápány jako zastaralé a neopírají se o vývoj vědních poznatků. V této souvislosti se zmiňuje o nadměrném užívání pojmu dyslalie na širokou oblast odchylek artikulace v řečovém projevu. V tomto smyslu uvádí, že klíčovou roli při hledání vhodných terapeutických metod sehrává rozdělení na fonologické a artikulační poruchy. Tímto tématem se ve slovenském jazykovém prostředí, které je tomu našemu velmi blízké, hojně zabývají práce Gúthové, Buntové a dalších autorů (Neubauer, 2018).

Právě rozdělení na tyto dvě kategorie uvádí Neubauer (2018) jako vhodné a v souladu se stávající akceptovanou terminologií. Autor také uvádí, že je-li plně fixován odchýlný percepčně – motorický vzor, který chápe jako „*ustálený způsob artikulace dané hlásky, který používáme individuálně na všech úrovních řečové komunikace a který pro nás reprezentuje danou hlásku či čtené písmo*“, na všech úrovních projevu i při opakování jednotky řeči – hlásky – můžeme hovořit o artikulační poruše (Neubauer, 2018, str. 319). Zde pak navrhuje užití tradičního pojmu dyslalie, který je určen pro trvalou artikulační poruchu (Neubauer, 2018). Informace citované ze starší slovenské a české literatury jsou uváděny ve vztahu k dyslalii. Vzhledem k postupné změně terminologie z dyslalie na narušení zvukové roviny řeči a její další dělení na poruchy fonologické a artikulační, zaměřuje se text této práce

v souladu se zahraniční literaturou již na aktuálnější informace, tedy přesnějšimu rozdělení narušení foneticko-fonologické roviny na poruchy artikulační a fonologické (Buntová, Gúthová, 2016).

Fonologickým poruchám je níže věnována celá samostatná kapitola, v rámci této kapitoly se tedy zaměříme podrobněji na artikulační poruchy.

Autorky Gúthová a Buntová (2016) uvádějí, že dle Knightové a Waringové je celá klientela logopedie tvořena ze 70 % klienty s primárními poruchami narušené zvukové roviny (Buntová, Gúthová, 2016). Klenková (2006) uvádí, že z hlediska věku je výskyt především u dětí, ale narušení výslovnosti některých hlásek se objevuje i v dospělosti a jako nejčastější uvádí vadu výslovnosti hlásek R a Ř (rotacismus) a sykavek (sigmatismus). Autorky Buntová s Gúthovou (2016) pak uvádějí výskyt z hlediska věku, kdy kolem čtvrtého roku je průměrný výskyt 60 %, na počátku školní docházky 40 %, do devátého roku klesá výskyt na 10 %, zastoupení v dospělé populaci je pak 8 %. Z hlediska pohlaví autorky uvádějí poměr 60 %: 40 %, kdy převažuje výskyt u chlapců, což je, jak zmiňují autorky, v souladu s daty uváděnými v zahraničí.

Autorky Buntová s Gúthovou (2016) dále uvádějí, že dle Lechty se ve vztahu k inteligenci objevují zajímavosti, kdy se narušení zvukové roviny řeči vyskytuje u dětí, které jsou vzdělávané ve školách pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami daleko častěji než u dětí v běžných základních školách. V rámci skupin základních škol pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a běžných základních škol vztah mezi IQ a narušením zvukové roviny řeči přestává jednoznačně platit. Uvádí podíl různých činitelů, jakými jsou například vliv prostředí, organické podmínky mluvidel, schopnost imitace apod. (Buntová, Gúthová, 2016; Klenková, 2006).

2.1.1.2 Klasifikace

Během vývoje foneticko-fonologické roviny, který je ukončen kolem věku pěti let, se v řeči dítěte objevuje nesprávná výslovnost. Jak bylo zmíněno výše, jedná se o jev zcela přirozený. U nesprávné výslovnosti se předpokládá, že se během vývoje spontánně upraví. Dříve byl tento stav klasifikován jako fyziologická dyslalie (Klenková, 2006). V případě, že tato nesprávná výslovnost přetrvává i nadále, tedy od pěti do sedmi let, považuje se za prodloužený fyziologický vývoj, dříve uváděn jako prodloužená fyziologická dyslalie, a doporučuje se logopedická intervence. V případě, že se odchylky od normy ve zvukové rovině

řeči objevují i po sedmém roce života, považuje se za patologii, dříve také označovanou jako pravá dyslalie (Buntová, Gúthová, 2016; Gúthová, 2009, Klenková, 2006).

Autorky Buntová a Gúthová (2016) zmiňují velkou nejednotnost vzhledem k narušení zvukové roviny řeči, kdy neexistuje univerzální klasifikační systém jako základ diferenciální diagnostiky. S odkazem na zahraniční autory děti s primárním narušením zvukové roviny řeči rozdělují na dvě základní skupiny dle srozumitelnosti řeči. První ze skupin dětí s narušením spadají většinou do podkategorie fonetických, artikulačních poruch, kdy je srozumitelnost řeči přiměřená věku. Druhá skupina dětí spadá do podkategorie fonologických poruch nebo verbální dyspraxie a srozumitelnost řeči je u nich výrazně snižena. Někteří autoři zahrnují pod narušení zvukové roviny řeči také vývojovou verbální dyspraxii. Např. ASHA pak verbální dyspraxii zahrnuje mezi neurogení vývojové poruchy (Buntová, Komrsková, Zubáková, 2018). V jejím případě se jedná o narušení motorického plánování a programování (Buntová, Gúthová, 2016).

Z hlediska kontextu je rozlišována hlásková porucha (v dřívějším pojetí hlásková dyslalie), kdy se jedná o problém s artikulací čistě izolované hlásky a kontextovou poruchu (dříve kontextová dyslalie), kdy dítě umí hlásku vyslovit, ale má problém ji v řeči používat (Klenková, 2006; Buntová, Gúthová, 2016).

O psychogenní poruchu se jedná v případě, že mluvíme o symptomu regresivní formy jednání, či dítě napodobuje vzor, se kterým se chce ztotožnit (Gúthová, 2009).

Z hlediska rozsahu uvádí Buntová a Gúthová (2016) dělení na monomorfní a polymorfní narušení (dříve uváděno jako monomorfní a polymorfní dyslalie) a to z hlediska narušení artikulačních okruhů. Jedná-li se o narušení pouze v jednom okruhu, hovoříme o narušení monomorfním, v případě narušení ve více artikulačních okruzích, mluvíme o narušení polymorfním (Buntová, Gúthová, 2016; Gúthová, 2009). Toto dělení uvádí Klenková (2006) ve vztahu k tradičnímu pojmu dyslalie pod termín parciální dyslalie, kterou definuje jako vadu jedné nebo více hlásek.

Z etiologického hlediska se v literatuře české a slovenské uvádí dělení dyslalie na orgánovou a funkční dle příčin vzniku (Klenková, 2006; Gúthová, 2009).

Příčiny vzniku artikulačních poruch mohou být orgánové nebo funkční. Z fonetického hlediska, při kterém jde především o vadnou výslovnost hlásek, zůstávají aktuální orgánové příčiny. Jedná se především o anomálie řečových orgánů, mezi něž se zařazují např. poruchy

dentice, a nosohltanová mandle, jež může ovlivňovat výslovnost. Mezi funkční příčiny jsou zařazovány myofunkční poruchy, které Weinrich a Zehner nazývají orofaciální dysfunkce, při kterých je přítomná orofaciální svalová nevyváženost, která může vést k chybné výslovnosti sykavek. Mezi další možné příčiny vzniku artikulačních poruch můžeme zařazovat sníženou pohybovou obratnost, společenské prostředí, nevhodný postoj okolí dítěte k jeho řečovému vývoji či neurčitou dědičnost (Buntová, Gúthová, 2016; Gúthová, 2009). Lechta (2008) uvádí, že dítě si jazyk osvojuje jako sociální kód k dorozumívání, a proto se do jeho jazyka promítá celý sociokulturní charakter prostředí, jež jej během vývoje obklopuje.

2.1.1.3 Symptomatologie

Během vývoje řeči si dítě osvojuje tzv. fonetický a fonologický inventář. V případě fonetického inventáře se jedná o soubor zvuků, které dítě zvládá motoricky vytvořit.

V souvislosti se symptomy ve vztahu k artikulačním a fonologickým poruchám hovoříme o zkratce SODA, podle jednotlivých symptomů, které se v řeči dítěte objevují. Tyto symptomy se mohou vyskytovat jako fonetické i fonologické a mohou se taktéž objevovat v různých kombinacích u jednotlivých dětí. Vzhledem k artikulační poruše hovoříme o symptomech: substitution, omission a distorsion.

Substitution – dítě nahrazuje artikulačně náročnou hlásku, která není obsažena v jeho fonetickém inventáři, hláskou artikulačně snadnou.

Omission – jedinec vynechává hlásku, která není obsažena v jeho fonetickém inventáři.

Distorsion – fonetický inventář dítěte hlásku obsahuje, dítě ji ale tvoří odlišně od kodifikované normy.

V případě, že má dítě obtíže v osvojení si některé hlásky mateřského jazyka, dochází k jejímu konstantnímu vynechávání, nebo ji nahrazuje hláskou jinou, která je pro něj méně náročná (Buntová, Gúthová, 2016). Klenková (2006) uvádí pro vynechávání hlásek termín *mogilálie* a pro nahrazování hlásek hláskami jinými pojem *paralálie*. Tyto tradičně užívané pojmy pak z vývojového hlediska Neubauer (2018) nedoporučuje zařazovat pod patologické, neboť jsou přirozenou součástí vývoje řeči. Právě konstantnost v používání těchto symptomů v řeči je znakem fyziologického vývoje. Pravidelná záměna se u dítěte děje na základě určitých pravidel. To umožňuje komunikačním partnerům dítěte porozumět jejich řeči (Buntová, Gúthová, 2016).

V případě, že se vynechávání hlásky objevuje i po čtvrtém roce života dítěte, je tento jev označován předponou mogi- a k odlišně tvořené hlásce je přidána přípona – ismus. Pokud se po čtvrtém roce objeví u dítěte nahrazování jinou hláskou, jedná se taktéž o patologický jev, který je označován předponou para- a odlišně tvořené hlásce je přidána přípona -ismus (Klenková, 2006; Dvořák, 2001). V případě, že dítě tvoří hlásku odlišně od kodifikované normy, jedná se nezávisle na věku o patologický jev, který se označuje jako distorze a je označována podle vadně tvořené hlásky a místa, kde se tvoří (Buntová, Gúthová, 2016).

2.1.1.4 Diagnostika

V rámci fonetické diagnostiky zjišťujeme, jaké fonémy dítě vynechává nebo nahrazuje, tedy zjišťujeme fonetický inventář daného jedince. Dále také kvalitu oromotorických schopností k vyvození správné artikulace a schopnost sluchového rozlišování fonémů. Zjišťujeme:

- zda se jedná o para-, mogilálii
- v jaké pozici slova vyslovuje jedinec hlásku chybně
- jaká je kvalita sluchové diferenciaci a úroveň oromotoriky
- zda se jedná o symptom jiného postižení, nebo se jedná primárně o narušení zvukové roviny řeči
- procento správně vyslovených vokálů a konsonantů
- příčinu

Na rozdíl od fonologického přístupu, diagnostice fonologických poruch se nedoporučuje vyšetření imitací, neboť nám nepodává reálný obraz výslovnosti v běžné komunikaci (Klenková, 2006; Gúthová, 2009; Buntová, Gúthová, 2016).

V rámci diferenciatní diagnostiky je důležitým nástrojem k posouzení srozumitelnost řeči, díky ní můžeme pozorovat rozdíly mezi fyziologickým vývojem, artikulační poruchou, fonologickou poruchou a verbální dyspraxií. U dvou posledně zmiňovaných je srozumitelnost řeči narušená (Buntová, Mocsári, 2019).

Neubauer (2018) dále v rámci diferenciatní diagnostiky jiných poruch zmiňuje jako zásadní faktory přítomnost obtíží v: plynulosti řeči, psychomotorickém vývoji, orofaciální hybnosti mluvidel, vývoji individuálního jazykového systému.

2.1.1.5 Terapie

Cílem foneticky zaměřené terapie je motorická realizace hlásky podle kodifikované normy daného jazyka. Tato terapie je založená na třech pilířích: ústní motorice, auditivní percepci a výslovnosti (artikulaci). Tradiční terapie vychází ze senzomotorické metody, kdy se nejprve začíná tréninkem sluchu. V rámci ní dítě poslouchá a posuzuje přesnost artikulace cílové hlásky a snaží si uvědomit rozdíl mezi tím co říká a tím, co vnímají ostatní (Gúthová, Šebianová, 2011). Základem tradiční terapie je pak posloupnost aktivit, které vede terapeut a dítě má pasivní roli (Buntová, Gúthová, 2016).

Kromě procesu, jež zahrnuje vyvození nového zvuku, identifikaci tohoto zvuku s konkrétní hláskou, její fixaci a automatizaci až k jejímu zapojení do mluvního projevu, zahrnuje tradiční terapie také soubor přípravných cvičení. Na základě těch by se u dítěte měla projevit zručnost mluvních orgánů k realizaci správného artikulačního pohybu a schopnost fonematische diferenciace, která mu umožní rozpoznávat rozdíly ve výslovnosti fonémů mateřského jazyka (Gúthová, Šebianová, 2011). Neubauer (2018) uvádí, že vyvození intaktního artikulačního vzoru může být pomocí substituční hlásky, mechanických pomůcek nebo přímou nápodobou intaktního artikulačního postavení mluvidel.

V rámci přípravných cvičení se kromě aktivních a pasivních cvičení motoriky mluvidel, za vhodnou alternativu artikulačních cvičení považuje myofunkční terapie (Gúthová, Šebianová, 2011). Na základě ní by mělo dojít ke zlepšení hybnosti rtů, jazyka apod., a může také vést ke korekci špatné koordinace pohybu (Klenková, 2006). Neubauer (2018) pak upozorňuje na to, že tato terapie je efektivní u dětí, u kterých jsou přítomny myofunkční odchylky, jež ovlivňují růst dentice, způsob dýchání a polohu jazyka.

Další součástí přípravných cvičení je nácvik fonematische diferenciace. Jde o nácvik dovednosti sluchem rozlišovat kontrastní rysy fonémů. Zahrnuje se sem taktéž schopnost rozeznat jejich chybné a správné znění. V případě nácviku je pak důležité zachovávat pravidlo posloupnosti, kdy diferenciace fonémů je až finální fází celého procesu (Gúthová, Šebianová, 2011).

Vyštejn (1979) zmiňuje zákonitosti, které by se měly při výuce výslovnosti dodržovat. Mezi ty zařazuje např. výuku v klidném prostředí, krátkodobé a soustavné cvičení nebo zásadu neupozorňovat na nesprávnou výslovnost, ale vytvářet nový zvuk. Gúthová a Šebianová (2011) pak zmiňují další zásady, které by se při terapii měly dodržovat. Mezi ty

zařazují: zásadu sluchové kontroly, používání pomocných hlásek, zásadu minimální akce, krátkodobého cvičení, zásada názornosti, aktivity, přístupnosti apod.

2.1.2 Fonologické poruchy

2.1.2.1 Terminologie

Jak bylo zmíněno výše, k definování pojmu fonologických poruch stejně jako k jejich diagnostice a symptomatologii vedla poměrně dlouhá cesta. Fonologické poruchy se spolu s artikulačními v souladu se zahraniční literaturou zařazují pod zastřešující termín narušení zvukové stránky řeči. Na rozdíl od artikulačních poruch se nejedná pouze o neschopnost motoricky utvořit hlásku, či skupinu hlásek, ale zahrnují narušení fonologického systému a můžeme je chápat jako problém dítěte naučit se pravidla používání hlásek v řeči. Tedy o schopnost osvojit si systém, kdy má jakou hlásku použít, aby dosáhlo cílového slova (Gúthová, 2009).

Fonologické poruchy ve slovenské literatuře, která je nám jazykově velmi blízká, jako první popsala Ghútová (2009), která je zařazovala pod zastřešující název „dyslálie“. Později je Buntová s Gúthovou (2016) zařadily spolu s artikulačními poruchami pod zastřešující název narušení zvukové roviny řeči.

Při fonologických poruchách u dítěte v mluveném projevu přetrvávají vývojové fonologické procesy, které jsou typické pro mladší věk, vysoká variabilita produkce řeči a můžou se taktéž vyskytovat patologické fonologické procesy, přičemž srozumitelnost řeči je nepřiměřená věku. U těchto dětí je pak zachována normální schopnost se učit a nevykazují žádnou organickou patologii. Fonologické poruchy se často vyskytují spolu se sémantickými, syntaktickými a pragmatickými poruchami jazykových schopností. Mohou se tedy vyskytovat v klinickém obraze narušeného vývoje řeči nejasné etiologie a taktéž v obraze vývojové dysfázie (Buntová, Mocsári, 2019). Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017) ve svém článku uvádějí, že patologické fonologické procesy jsou ty, které jsou v populaci reprezentovány jen v minimálním procentu, v běžné populaci se téměř nevyskytují a jsou tedy typické pro patologii.

2.1.2.2 Klasifikace

Waring, Liow, Dodd, Eadie (2022) uvádějí dělení poruch zvukové roviny řeči na jednotlivé subtypy, jimiž jsou: artikulační porucha, opožděný fonologický vývoj, fonologická poruch, konzistentní fonologická porucha a nekonzistentní fonologická porucha. Z této

klasifikace pak vychází dělení fonologických poruch ve slovenském jazykovém prostředí na jednotlivé typy, jimiž jsou:

Opožděný fonologický vývoj

O opožděný fonologický vývoj se jedná v tom případě, že se v řeči dítěte objevují fonologické procesy typické pro mladší věk. Jde tedy o procesy, které by ve věku dítěte měly být již vymizelé (Buntová, Mocsári, 2019). Opoždění o 6 měsíců a více můžeme již pokládat za charakteristické pro opožděný fonologický vývoj, jak uvádějí autorky Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017), které se tím odkazují na slova profesora Crystala. Jako důležitou podmínku potom uvádějí, že při opožděném fonologickém vývoji se v řeči dítěte nesmí vyskytovat patologické fonologické procesy.

Tento typ fonologické poruchy se nejčastěji diagnostikuje mezi 3 a 6 rokem a při jeho diagnostice je třeba následovat dva ukazatele, kterými jsou:

- je potřeba toto opoždění potvrdit dvěma vyšetřeními, mezi kterými je odstup minimálně 3 měsíce
- ve vzorku řeči se musí objevit více než jeden vývojově mladší fonologický proces (Buntová, Mocsári, 2019)

Konzistentní fonologická porucha

V případě, že se v řeči dítěte vyskytují patologické fonologické procesy a současně se taktéž mohou vyskytovat věku přiměřené i vývojově mladší FP, hovoříme o konzistentní fonologické poruše. Ta je nejčastěji diagnostikována mezi 3-6 rokem (Buntová, Mocsári, 2019; Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017). Doddová (2014) uvádí, že fonologická kontrastní terapie je jediný terapeutický přístup, jež se ukázal jako efektivní k řešení tohoto subtypu narušené zvukové stránky řeči.

Nekonzistentní fonologická porucha

Pro tento typ poruchy je charakteristická vysoká variabilita projevu a nejčastěji bývá diagnostikována před třetím rokem věku dítěte. U těchto dětí je variabilita řečového projevu vyšší než 40 %, jež je pokládána jako podmínka pro diagnostiku nekonzistentní fonologické poruchy (Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

Během prvotních etap vývoje řeči si dítě přirozeně osvojuje zvukové podoby jednotlivých slov, a to s různou mírou variability. Příkladem může být, kdy dítě pojem

„bába“ realizuje jednou jako „ába“, podruhé jako „báb“ a potřetí jako „mába“. Dítě tedy při tvoření jednoho pojmu vytváří jeho různé fonetické varianty (Bónová, 2008). Tato variabilita v produkci řeči je pak jev, jež se u dětí objevuje zcela fyziologicky během prvotních etap ve vývoji řeči u dítěte. Tento jev by měl z řeči postupně mizet a variabilita řeči by měla tedy klesat. K tomu by mělo docházet někdy kolem 18 a 24 měsíce. Za rizikový faktor je pak považován případ, kdy variabilita v produkci řeči dítěte neklesá (Mocsári, Buntová, 2019).

2.1.2.3 Symptomatologie

Fonologický inventář představují zvuky, u kterých si děti uvědomují, že mají schopnost měnit význam slov a dokáží je používat. Z hlediska označení zkratkou SODA jakožto symptomů artikulačních a fonologických poruch, jsou u fonologických poruch charakterizovány projevy: substitution, omission a addition.

Substitution – dítě nahrazuje skupinu hlásek hláskami, které si během vývoje osvojuje dříve.

Omission – dítě vynechá finální hlásku, a to i přesto, že fonetický inventář dítěte tuto hlásku obsahuje.

Addition – dítě do slova přidá hlásku, většinou ve finální pozici slabiky či slova.

Jak již bylo zmíněno symptomy ve fonologické a fonetické rovině může dítě různě kombinovat a SODA se mohou vyskytovat jakožto fonetické i fonologické symptomy (Buntová, Gúthová, 2016).

Při fonologických poruchách se pak v řeči objevují vývojově mladší fonologické procesy a mohou se vyskytovat i patologické fonologické procesy. Ty mohou vést k výrazně snížené srozumitelnosti řeči (Buntová, Csápaiová, Hatalová, Cséfalvay, 2018).

2.1.2.4 Diagnostika

Aby se mohlo předejít prohlubování deficitů v oblasti fonologie uvádějí někteří autoři, že je možné fonologické poruchy diagnostikovat už mezi čtvrtým a pátým rokem a zahájit tak intervenci zavčas. Vzhledem k tomu, že foneticko-fonologická rovina zahrnuje taktéž foneticko-fonologické uvědomování, které je ukazatelem úspěšnosti čtení a psaní ve školním věku, zahájení včasné diagnostiky může pomoci k prevenci výskytu vývojových poruch učení (Buntová, Mocsári, 2019).

Autorky Buntová a Mocsári (2019) uvádějí, že při fonologických poruchách je srozumitelnost řeči nepřiměřená fyziologickému věku a je tedy jedním z ukazatelů při jejich výskytu. Děti s narušenou foneticko-fonologickou rovinou totiž vykazují větší míru narušené srozumitelnosti řeči v porovnání s jejich vrstevníky. Právě díky tomu je srozumitelnost řeči považována za vhodný nástroj k rychlému vyhledání těchto dětí již okolo třetího roku věku. Srozumitelnost řeči pak vyjadřuje míru, do jaké komunikační partner rozumí řeči dítěte, která je při fonologických poruchách vysoce narušená (Buntová, Gúthová, 2016).

Jak uvádí ve svém článku Buntová a Mocsári (2019), na hodnocení srozumitelnosti řeči doporučila Buntová tři možné metody. Dvě z nich jsou subjektivní měření, kam zařazuje hodnocení srozumitelnosti řeči dítěte vůči matce a hodnocení srozumitelnosti řeči vůči cizímu člověku.

K objektivnímu hodnocení srozumitelnosti řeči je možné využít Škálu hodnocení srozumitelnosti řeči v kontextu, kterou do slovenského jazyka přeložila Buntová (Buntová, Mocsári, 2019). Tu doporučují Buntová, Csápaiová, Hatalová a Cséfalvay (2018) užívat k diagnostice opožděného fonologického vývoje a fonologických poruch spolu s fonologickým vyšetřením, fonologickou analýzou a vývojovým modelem fonologických procesů

V případě, že děti během vyšetření srozumitelnosti řeči získají hodnoty, jež by mohly poukazovat na narušení fonologického vývoje, nebo má toto podezření logoped, mělo by dojít k fonologické diagnostice. Mezi cíle diagnostiky zařazují autorky Buntová a Mocsári (2019)

- identifikaci fonologických procesů v řeči dítěte,
- zjištění procentuální zastoupení jednotlivých fonologických procesů v řeči,
- rozdělení zjištěných fonologických procesů na vývojově mladší, věku přiměřené a patologické,
- zjistit variabilitu produkce řeči dítěte,
- na základě fonologického profilu stanovit diagnózu,
- na základě zjištěné diagnózy a v souladu s vědeckými poznatky stanovit adekvátní terapii.

Při fonologickém přístupu se narušené zvuky nevnímají izolovaně, ale jako část zvukového systému jako takového, ve kterém se jednotlivé zvuky vzájemně ovlivňují. K získání dat, reprezentativního vzorku řeči dítěte, který informuje o produkci každého zvuku

v rámci konkrétního jazyka ve všech pozicích slova za účelem identifikace fonologických procesů, je možné využít spontánní řeč, pojmenování obrázků (artikulační testy) nebo převyprávění příběhu (Buntová, Gúthová, 2016).

Spontánní řeč uvádí Buntová a Gúthová (2016) s odkazem na další autory, jako nejlepší metodu k získání reprezentativního řečového vzorku dítěte. Právě tato metoda odráží obvyklou produkci zvuků dítěte, zároveň také pomáhá určit fonetický inventář dítěte, tedy odhaluje, které zvuky dítě dokáže produkovat. Jako nevýhodu uvádějí, že se nemusí podařit vyšetřit výslovnost všech hlásek.

Jako jednu z metod získávání vzorku spontánní řeči zmiňují povyprávění příběhu. Tato metoda nabízí snadnější interpretaci výpovědi dítěte, kdy je možné odhadnout co chce dítě říct. To je žádoucí především v případě nesrozumitelné produkce (Buntová, Mocsári, 2019; Buntová, Gúthová, 2016).

Pojmenování obrázků (artikulační testy) je další metodou k získání řečového vzorku dítěte. Jednotlivé termíny na obrázcích by měli obsahovat hlásky ve všech pozicích slova, iniciální, mediální a finální. Autorky Buntová a Gúthová (2016) uvádějí, že pro slovenské prostředí jsou pro získání vzorku řeči k dispozici pouze testy, jež vytvořily autorky Dvončová, Nádvorníková a Antušeková. Ty jsou zaměřeny na vyšetření produkce jednotlivých zvuků ve všech pozicích slova. Jako výhodu uvádějí, že díky této metodě můžeme vyšetřit všechny zvuky daného jazyka, nevýhodou je naopak to, že jde o produkci pouze izolovaných slov, která je oproti produkci ve spontánní řeči často lepší.

Poslední metoda k získání vzorku řeči dítěte je *zjišťování úrovně stimulability (imitace)*. Během tohoto vyšetření zjišťujeme schopnost dítěte napodobovat hlásky, které zatím nedokáže správně užívat.

Ať už bude použita jakákoli metoda získávání zvukového systému dítěte, výsledkem by vždy měla být jasná představa o tomto systému. (Buntová, Gúthová, 2016).

Potřeba kvalitní diagnostiky za účelem zahájení efektivní terapie je podložena vysokým procentem zastoupení fonologických poruch z celkového narušení foneticko-fonologické roviny, které Buntová a Mocsári (2019) uvádí v 87 %.

Důležitou informací, kterou je třeba zmínit je také fakt, že fonologické poruchy a opožděný fonologický vývoj se mohou vyskytovat současně s artikulační poruchou. V rámci diagnostiky dítěte je tedy potřeba provést komplexní diagnostiku foneticko-fonologické

roviny, fonetickou a fonologickou diagnostiku, kdy zaměření terapie se týká obou těchto rovin.

Fonologická diagnostika však vychází z hodnocení fonologických procesů, kdy se distorze a konzistence projevu při hodnocení neberou v úvahu (Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017). Detekce a procentuální zastoupení fonologických procesů je možné provést ruční analýzou, nebo za pomoci aplikace AFoP vytvořené pro slovenské jazykové prostředí (Buntová, Mocsári, 2019). Bude-li se aplikace užívat k fonologické analýze pro české jazykové prostředí, je potřeba brát v úvahu, že mimo limity aplikace samotné, neobsahuje její databáze některé hlásky typické pro český jazyk a je třeba zadávat je do aplikace opisem.

V rámci diferenciální diagnostiky v případě narušení srozumitelnosti řeči je cílem zjistit, zda se jedná o některý z typů fonologických poruch, artikulační poruchy nebo o verbální dyspraxii, kterou někteří autoři definují jako podkategorii narušení zvukové roviny řeči (Buntová, Gúthová, 2016). U fonologických poruch a verbální dyspraxie je pak těžiště symptomů v oblasti narušení zvukové roviny řeči a projevují se především narušením v oblasti roviny foneticko-fonologické a sníženou srozumitelností řeči (Buntová, Komrsková, Zubáková, 2018). Základní rozdíly mezi uvedenými můžeme vidět na obrázku č. 1.

	Fyziologický vývin	Artikulačná porucha	Fonologická porucha	Verbálna dyspraxia
Zrozumiteľnosť	Primeraná veku	Primeraná veku	Narušená	Narušená
Fonetická rovina	Nesprávna výslovnosť len do veku 5 – 7 rokov. NIE JE DISTORZIA.	Ak sa vo veku do 5 – 7 rokov vyskytuje DISTORZIA. Akákoľvek odchýlka od správnej výslovnosti po 7 roku.	Môže byť primeraná veku. Môže byť prítomná súbežne artikulačná porucha.	Narušená. Znížený fonetický repertoár. Narušenie artikulácie vokálov.
Fonologické procesy (FP)	Len fyziologické a veku primerané FP.	Len fyziologické a veku primerané FP.	Prítomné patologické FP. Prítomné vývinovo mladšie FP.	Prítomné patologické FP. Prítomné vývinovo mladšie FP.
Narušená oblasť	Nie je narušenie. Ide o neustálené motorické a perцепčné vzorce.	Narušenie čisto artikulačnej stránky reči.	Fonologické plánovanie, foneticko-fonologické uvedomovanie.	Motorické plánovanie a programovanie
Pridružené jazykové deficity	Nie je negatívny vplyv.	Nie je negatívny vplyv.	Deti majú aj iné jazykové deficity.	Deti môžu, ale nemusia mať aj iné jazykové deficity.
Vplyv na osvojovanie si čítania a písania	Nie.	Nie.	Riziko dyslexie a dysortografie.	Môže byť riziko dyslexie a dysortografie.

Obr. č. 1: Základní rozdíly (Buntová a Gúthová in Kerekrétiová, 2016, str. 74)

Jedno z východísk pro diagnostiku fonologických poruch môžeme vidieť ve vývojovom modeli fonologických procesů, který na základě studie vypracovaly pro slovenské jazykové prostředí autorky Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017). Model popisuje fonologické procesy vyskytující se fyziologicky v průběhu vývoje u slovenských dětí ve věku od 3 do 5 let. V souladu se zahraniční literaturou je popis fonologických procesů uváděn v půlročním intervalu. Tento poměrně krátký časový interval dává možnost logopedovi přesněji vyhodnotit, které procesy se v řeči vyskytují přiměřeně k věku, a které jsou pro dítě vývojově mladší a neměly by se v řeči vzhledem k věku již vyskytovat (Buntová, Mocsári, 2019).

2.1.2.5 Terapie

Cílem fonologicky orientované terapie je ovlivnit celý fonologický systém daného jazyka a dosáhnout kýžené změny. Jde o snahu poskytnout dětem s jednotlivými typy fonologických poruch poznatky ohledně hlásek jejich mateřského jazyka. Rozšířit si inventář hlásek a následně se naučit správně užívat pravidla používání těchto hlásek (Buntová, Gúthová, 2016). Volba terapie pak závisí na konkrétní diagnóze. Poznatky o efektivitě terapie

vzhledem k diagnóze a k věku zahájení terapie shrnuly Doddová a Crosbiová (Buntová, Mocsári, 2019).

Autorky Buntová a Mocsári (2019) uvádí, že pro opožděný fonologický vývoj se jako nejvhodnější typ terapie ukázala fonologická kontrastní terapie, tedy terapie minimálních párů, Metaphon, jehož základem je terapie minimálních párů a má za cíl odstranit záměny hlásek z řeči dítěte projevující se vývojově mladšími, a nebo patologickými fonologickými procesy, a cyklický trénink (Buntová, Mocsári, 2019; Buntová, Prosuchová, 2021). Nejvíce efektivní terapie, kdy děti měly největší progres, bylo před zahájením pátého roku věku. V pozdějším případě zařazení do terapie došlo k prohloubení deficitů a v případě zařazení do terapie dříve nepřineslo tak výrazný posun jako u dětí starších (Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

Pro konzistentní fonologickou poruchu uvádějí autorky Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017) jako nejefektivnější zařazení dítěte do terapie nejpozději ve věku čtyř let, kdy pozdější zařazení vedlo k prohloubení deficitů. Jako nejefektivnější metodu pak uvádějí fonologickou kontrastní terapii, Metaphon, cyklický trénink a terapii zaměřenou také na jazykové schopnosti.

Pro nekonzistentní fonologické poruchy doporučují autorky terapii jádrové slovní zásoby, u které je klíčem k úspěchu je vhodný výběr jádrových slov a následné užití principu modelování (Šarounová, 2022; Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017). Největší progres zaznamenaly děti, které byly zařazeny do terapie ve věku tří let. Pozdější zařazení do terapie způsobuje prohloubení deficitů (Buntová, Gúthová, 2016).

Metoda tzv. minimálních párů/kontrastů je pro snadnou aplikaci a časovou efektivnost jednou z nejčastěji užívanou terapií v logopedických ambulancích (Buntová, Šimková, Zubáková, 2020). Tato metoda má za cíl, aby dítě dokázalo pochopit distinktivní význam fonémů. V případě, že se tak nestane, dítě vysloví oba fonémy stejně, a to může vést ke zmatení v komunikaci, protože nemusí být pochopen význam řečeného (Gúthová, Šebianová, 2011). Minimálním párem pak rozumíme dvojici slov, kdy změna jednoho fonému způsobí změnu významu slova (Buntová, Šimková, Zubáková, 2020).

Metaphon je lingvistický přístup určený pro děti ve věku od 4 do 6 let, které mají věku nepřiměřenou srozumitelnost řeči, používající věku nepřiměřené fonologické procesy. Tato terapie má dvě fáze a je zaměřena nikoli na implicitní osvojení vědomostí, ale explicitní vysvětlení dítěti, jaký je mezi hláskami rozdíl. Během první fáze dítě získává fonologické

kompetence, druhá fáze má za cíl dítěti objasnit význam komunikace. Blíže tuto metodu popsala Dana Buntová a Kristína Prosuchová (2021), které se efektivitou fonologické terapie Metaphon zabývají ve svém článku (Buntová, Prosuchová, 2021; Gúthová, Šebianová, 2011).

Cyklický fonologický trénink významnou součástí této metody je častá sluchová percepce cílové hlásky. Dítěti jsou čtena slova při terapii a v domácím prostředí, která obsahují cílovou hlásku. Dítě často za pomoci zesilovače poslouchá slova, která jsou mu terapeutem zřetelně a pomalu vyslovována. Při tréninku se pracuje podle lingvistického principu a dítě musí změnit svůj systém pravidel. Každý vzor výslovnosti se procvičuje několik týdnů, poté se zavede foném nový, jehož se tento proces týká (Gúthová, Šebianová, 2011).

Gúthová, Šebianová (2011) uvádějí metodu fonologické terapie kterým je fonologický model Caroliny Bowenové zvaný PACT (Parents and children together). Jedná se o fonologickou terapii a zařazuje se mezi rodinně orientovaný typ terapie, který využívá prvky artikulační terapie, fonologické terapie, fonematického uvědomování, a která do velké míry do procesu zapojuje rodiče (Buntová, Čvajdová, Zubáková, 2020; Gúthová, Šebianová, 2011).

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část je rozdělena na dvě poloviny. Obsah první části se věnuje hlavnímu cíli, tedy tvorbě materiálu, způsobu hodnocení procesu práce s materiálem a návrhem jeho úpravy. Druhá část se věnuje vedlejšímu cíli, tedy analýze nasbíraných dat a identifikaci fonologických procesů a jejich procentuální zastoupení ve skupině. Taktéž rozdělení takto identifikovaných fonologických procesů na fyziologické, fyziologicky nepřiměřené a rizikové.

3 Výzkumné šetření

V této kapitole se zaměříme na vytyčení výzkumného problému, na jehož základě definujeme hlavní i vedlejší cíl této diplomové práce. Otevřeme zde také téma charakteristiky výzkumného vzorku, typ výzkumného šetření a způsob získávání dat.

Praktická část je rozdělena na dvě poloviny. V té první se budeme věnovat hlavnímu cíli této práce, tedy tvorbě uceleného materiálu, výsledkům výzkumu a návrhům k úpravám materiálu. V druhé části se zaměříme na vedlejší cíl této práce, tedy na zpracování nasbíraných dat a na výsledky výzkumného šetření.

3.1.1 Stanovení výzkumného problému

Doddová (2014) uvádí, že u 70 % dětské klientely se objevuje narušení zvukové stránky řeči, a je tedy nejčastější narušenou komunikační schopností. Jak uvádějí autorky Buntová a Gúthová (2016), narušení v rovině fonologické tvoří přibližně 87 % z narušení zvukové roviny řeči a z toho důvodu by se jí mělo věnovat více pozornosti. Přestože terminologie narušené zvukové roviny řeči, která se projevuje narušením ve foneticko-fonologické rovině, prošla v průběhu let velkým vývojem, stále se v jejím vymezení v českém prostředí objevují značné nepřesnosti a nejednotnosti. Na základě toho pak dochází k nejednoznačné a neúplné diagnostice, která je klíčová pro stanovení adekvátní a efektivní terapie (Neubauer, 2018).

V zahraniční literatuře je narušení zvukové roviny řeči označováno termínem Speech Sound Disorders (ASHA), v České republice je často stále užíváno tradičního označení dyslalie, které už v roce 1830 definoval Švýcar Schultess. Tento termín často označuje celou sféru odchylek od intaktní artikulace. Vzhledem k tomu, že narušení zvukové stránky řeči se

projevuje především v rovině foneticko-fonologické, je potřeba se při definování terminologie a následné diagnostiky zaměřit právě na tyto oblasti (Klenková, 1998; Neubauer, 2018).

V České republice a v nám jazykově blízkém Slovensku, upozornily ve svých pracích na potřebu rozdělit do té doby hojně užívaný pojem dyslalie na poruchy artikulační, které zahrnují především oblast fonetickou, a poruchy fonologické, jež se zaměřují na oblast fonologickou, autorky Buntová a Gúthová. Ty se problematikou terminologie, symptomatologie, diagnostiky a terapie fonologických poruch hojně zabývají. V rámci diagnostiky fonologických poruch a jejich odlišení od poruch artikulačních, poukazují na důležitost identifikace fonologických procesů v řeči. Ty jsou v případě, že se jedná o patologické či vývojově mladší, ukazatelem přítomnosti fonologické poruchy.

Řečový vzorek, který by nám posloužil jako nástroj k identifikaci fonologických procesů, které jsou klíčové při diagnostice fonologických poruch, je možné získat prostřednictvím spontánní řeči, převyprávěním příběhu, či za pomoci artikulačního testu, který musí naplňovat určitá kritéria, která zmiňujeme níže v kapitole² (Buntová, Mocsári, 2019; Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017) ve své práci zaměřené na vypracování vývojového modelu fonologických procesů pro děti ve věku od tří do pěti let ve slovenském prostředí, klasifikovaly dle věkových kategorií jednotlivé fonologické procesy na fyziologické, rizikové a vývojově nepřiměřené. Ve svém výzkumu použily k získání vzorku řeči artikulační obrázkový test od Antušekové, který zmiňují jako nejlépe vyhovující k tomuto účelu pro slovenský jazyk, protože splňuje požadavky k hodnocení výslovnosti hlásek v iniciální, mediální a finální pozici.

Stejně tak aplikace AFoP, která byla použita k následnému vyhodnocení nasbíraných dat k této diplomové práci, obsahuje soubor obrázků určených k identifikaci fonologických procesů. Oba soubory a pojmy v nich obsažené, jsou určeny pro slovenskou klientelu, a nemusí tak obsahovat všechna žádoucí kritéria pro získání reprezentativního řečového vzorku pro české prostředí. Právě to nás vedlo k tvorbě uceleného artikulačního testu pro českou klientelu, který by vyhovoval kritériím k rozpoznání všech fonologických procesů. Tento test by tak mohl být využíván k identifikaci fonologických procesů a následně tak otevřít cestu k přesnější diagnostice fonologických poruch. Této problematice se věnujeme v první polovině praktické části.

² viz Tvorba materiálu

V České republice bývá v praxi stále využíváno k označení fonologických a artikulačních poruch jednotného pojmu dyslalie. Dochází pak k tomu, že děti s narušením fonologického systému řeči bývají shodně zařazovány do tradičního terapeutického plánu, který se zaměřuje především na rovinu fonetickou a vzhledem k potřebám dítěte nebývá efektivní. Abychom docílili efektivní terapie, musí tomuto kroku předcházet přesná a komplexní diagnostika. Jedním ze zásadních kroků diagnostiky fonologických poruch je kromě posouzení srozumitelnosti dítěte, také identifikace fonologických procesů v řeči dítěte, a to procesů vývojově mladších, rizikových či patologických. K tomu, abychom mohli zhodnotit, jaké fonologické procesy jsou pro daný věk dítěte vývojově nepřiměřené, je potřeba nejprve stanovit pro dané věkové rozhraní fonologické procesy fyziologické.

Ve slovenském prostředí za tímto účelem vytvořily autorky Buntová, Bartošová a Doskočilová vývojový model fonologických procesů u dětí ve věku od 3 do 5 let. Jak již bylo zmíněno, fonologické poruchy se vyznačují přítomností fonologických procesů vývojově mladších či patologických. Právě vypracování tohoto modelu umožňuje logopedům identifikovat o jaké procesy se u konkrétního dítěte jedná a mohou pak na základě komplexní diagnostiky stanovit jaký typ fonologické poruchy se u dítěte objevuje.

To, že v České republice neexistuje podobný výzkum, ani vývojový model fonologických procesů, nás vedlo ke zpracování nasbíraných dat do jednoduchého vývojového modelu fonologických procesů pro české prostředí. Přítomnost fonologických procesů, které predikují fonologické poruchy v řeči dětí s dyslálií, by nám pak mohla poukázat na potřebu přesnější diagnostiky a následné terapie.

Při zpracovávání dat a vyhodnocování výsledků jsme se opírali o data, která ve svém článku uvádějí Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017). Tato problematika je obsahem druhé poloviny praktické části této práce.

3.1.2 Vymezení cílů výzkumného šetření

Hlavním cílem diplomové práce je vytvoření artikulačního obrázkového testu, splňujícího všechna kritéria k získání reprezentativního řečového vzorku, který by nám posloužil k identifikaci použitých fonologických procesů.

Vedlejším cílem práce je identifikace fonologických procesů u dětí s diagnostikovanou dyslálií v předškolním věku a zjištění přítomnosti fyziologicky nepřiměřených nebo rizikových fonologických procesů ve vzorku jejich řeči.

Na základě stanovení výzkumných cílů jsme definovali výzkumné otázky, na které jsme se v průběhu tvorby této práce snažili najít odpovědi.

Výzkumné otázky

1. Je materiál využitelný pro děti s dyslálií v předškolním věku?
2. Lze za pomoci vytvořeného materiálu získat data potřebná k určení použitých fonologických procesů?
3. Objevují se ve vytvořeném materiálu obrázky, jež nejsou označovány námi žádanými pojmy?
4. Jaké fonologické procesy byly u dětí s dyslálií v předškolním věku identifikovány a objevují se v jejich řeči fyziologicky nepřiměřené nebo rizikové fonologické procesy?

3.1.3 Výzkumná metodologie

„Metodologie se zabývá systematizací, posuzováním a navrhováním strategií a metod výzkumu“ (Hendl, 2005, str. 34). Hendl (2016) uvádí, že není účelem výzkumu pouze dát odpověď na výzkumnou otázku, ale především to, proč se studie vlastně dělá. Účelem studie rozumíme její cíle, které jsou pro výzkumníka rozhodující pro provedení studie a její dobrá definice pak usnadňuje výzkumníkovi diskusi při vysvětlování významu získaných výsledků.

Výzkumné šetření má povahu kvantitativně – kvalitativní. Kvantitativní typ výzkumu užívá náhodné výběry, experimenty a silně strukturovaný sběr dat, který získává pomocí testů, dotazníků nebo pozorování. Zjišťuje, v jakém rozsahu, množství nebo frekvenci se dané jevy vyskytují. Cílem takového výzkumu je data explorovat, popisovat a případně ověřovat pravdivost našich představ, které máme o vztahu proměnných, které sledujeme (Hendl, 2005; Gavora, 2000).

U kvalitativního výzkumu nedochází ke kvantifikaci dat, ale pracuje se s jejich podrobnou analýzou (Maňák a Švec, 2004). Přestože někteří metodologové pohlíží na kvalitativní výzkum jako na typ výzkumu, který má pouze doplňující funkci k výzkumu kvantitativnímu, v průběhu času si získal rovnocenné postavení mezi dalšími formami výzkumu (Hendl, 2016). Jak uvádí Gavora (2000) kvalitativního výzkumu je sblížení se výzkumníka se zkoumanými osobami za účelem proniknutí do situací, ve kterých vystupují, aby jim lépe porozuměl a mohl je tak lépe popsat.

Dříve bylo na kvantitativní a kvalitativní přístup nahlíženo jako na soupeřící paradigmatata. Tento pohled se však postupem času měnil a obě metodologie začaly být považovány za odlišné, nikoli však soupeřící. Tím započala dnešní snaha o kombinaci obou přístupů a využití jejich silných stránek (Švaříček a Šedřová, 2007).

Výzkum, který obsahuje oba přístupy, tedy kvantitativní i kvalitativní a dle potřeby a zaměření účelného řešení výzkumu je kombinuje, nazýváme smíšeným výzkumem (Eger, 2018). Cílem smíšeného výzkumu je zkombinovat kvantitativní a kvalitativní metody výzkumu tak, aby co nejvíce těžil z výhod obou přístupů a co nejvíce eliminoval jejich slabiny (Bergman, 2011).

3.1.4 Metody sběru dat

Ke sběru dat během výzkumného šetření jsme použili metody pozorování a rozhovor.

3.1.4.1 Pozorování

Ferjenčík (2010) uvádí, že pozorování se zařazuje mezi nejzákladnější metody sběru dat. Pozorování sleduje, zaznamenává a následně analyzuje činnost lidí (Gavora, 2000). Jakožto výzkumná metoda musí být záměrné, cílevědomé, plánovité, řízené a systematické. Během tohoto procesu výzkumník nezasahuje do sledovaných jevů, čímž se tato metoda sběru dat stává metodou nejpřirozenější (Křováčková, 2011). Lze jej klasifikovat dle několika dimenzí: skryté – otevřené, zúčastněné – nezúčastněné, strukturované – nestrukturované. Dále také na pozorování v umělé nebo naopak v přirozené situaci a pozorování sebe samého či někoho jiného (Hendl, 2005; Hendl, 2016).

V případě, že není dopředu stanoven pozorovací systém a máme pouze vytyčený cíl pozorování a prostředí, hovoříme o nestrukturalizovaném pozorování, které je typické pro kvalitativní výzkum. Při kvantitativním výzkumu si naopak výzkumník/pozorovatel stanovil předem druhy jevů, na které se bude zaměřovat (Gavora, 2010).

V případě našeho výzkumu se při práci s vytvořeným materiálem jednalo o pozorování nestrukturalizované, otevřené a zúčastněné.

3.1.4.2 Rozhovor

Někdy bývá označován taktéž jako interview. Jako vhodnou metodu ke sběru dat lze rozhovor využít v případě, že se chceme získat informace o názorech, postojích, záměrech, přáních nebo v případě, že je naším cílem se dozvědět, jak zkoumaná osoba porozuměla dané

situaci (Ferjenčík, 2010). Při rozhovoru jsou obsahem otázky a odpovědi, kdy otázky mohou být uzavřené, polouzavřené a otevřené (Gavora, 2000).

Rozhovor může být strukturovaný, polostrukturovaný nebo nestrukturovaný. Při strukturovaném rozhovoru používá výzkumník předem připravené otázky, které mají přesně dané pořadí, které dodržujeme. Mezi nejrozšířenější podobu rozhovoru zařazujeme polostrukturovaný rozhovor, kdy jsou předem připraveny otázky, ale výzkumník během procesu reaguje na podněty ze strany respondenta. Nestrukturovaný rozhovor klade důraz na přirozenost rozhovoru, který přináší často nové informace. Zároveň je pro tento typ důležitá zkušenost a přesnost výzkumníka (Skutil, 2011).

Jako i jiné metody má i rozhovor některé výhody a nevýhody. Mezi výhody zařazuje Skutil (2011) např. přímý kontakt mezi výzkumníkem a zkoumanou osobou, volnost a pružnost v kladení otázek nebo možnost sledovat verbální i neverbální reakce respondenta. Jako nevýhody uvádí např. časovou náročnost této metody, menší soubor respondentů nebo obtížné zaznamenávání odpovědí.

Při výzkumném šetření jsme užívali metodu otevřeného rozhovoru.

1. ČÁST

3.1.5 Charakteristika výzkumného vzorku

Jako výzkumný soubor pro práci s vytvořeným materiálem jsme si stanovili vzorek kolem třiceti probandů. Mezi hlavní kritéria, podle kterých jsme účastníky výzkumu vybírali, jsme zařadili věk participantů výzkumného šetření od tří do pěti let a jedenácti měsíců. Dále pak stanovenou diagnózu dyslalie, kdy není u účastníků přítomno další přidružené postižení, či porucha.

Účastníky výzkumného šetření pro tuto diplomovou práci se nám podařilo získat díky zapojení logopedické kliniky Klinická logopedie Jirousková s.r.o., v jejíchž prostorách byl výzkum taktéž prováděn. Výběr participantů výzkumného šetření následoval po domluvě s klinickým logopedem a následně pak byli osloveni zákonní zástupci dětí podílejících se na výzkumu. Všichni účastníci výzkumu docházeli na kliniku ambulantně.

3.1.6 Tvorba materiálu

Během hledání vhodného tématu pro diplomovou práci měla autorka této práce možnost nahlédnout do problematiky narušení zvukové roviny řeči a s ní související nejednotnost v terminologii, diagnostice a intervenci v českém jazykovém prostředí. Seznámení se s tématem měla autorka zprostředkováno díky vedoucí této práce, paní doktorce Lucie Kytarové. Na základě toho si autorka tohoto textu nastudovala teoretické poznatky vztahující se k fonologickým procesům a jejich souvislosti s fonologickými a artikulačními poruchami. V českém jazykovém prostředí je toto téma stále velmi neprobádané a autorka nedohledala žádné odborné texty zabývající se diagnostikou a klasifikací jednotlivých fonologických procesů. Taktéž se jí nepodařilo v českém prostředí dohledat žádný nástroj, který by sloužil ke sběru reprezentativního řečového vzorku k identifikaci fonologických procesů. Právě to vedlo autorku této práce k vytvoření uceleného materiálu, který by sloužil k výše popsanému účelu.

Artikulační test, který je hlavním cílem této práce, byl vytvořen z 95 slov, která byla vybrána vedoucí této diplomové práce na základě kritérií a podmínek k identifikaci všech fonologických procesů v řeči. Mezi kritéria, jež ve svém článku zmiňují Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017), je zařazováno použití hlásek v iniciální, mediální i finální pozici slova. Dále také slova jedno-, dvoj-, trojslabičná a čtyřslabičná. Slova složená z otevřených i

uzavřených slabik a slova obsahující konsonantické skupiny. Tato slova byla přenesena do vizuální podoby formou obrázků.

Tyto obrázky jsou ručně kreslené autorkou této diplomové práce, naskenované do elektronické podoby a následně jsou zorganizovány do jednotného souboru. Zda jsou obrázky obsažené v testu zobrazeny tak, aby byly cílové skupině rozpoznatelné a dosáhli jsme tak žádoucího slovního označení, jsme otestovali během práce s tímto materiálem. Současně jsme také získávali data k vedlejšímu cíli této práce.

Ověření tohoto materiálu a sběr dat k výzkumnému šetření, probíhal v rámci osobního setkávání v prostorách logopedické kliniky v Ostravě. Pro potřeby výzkumu byly obrázky z testu rozděleny na jednotlivé kartičky, aby tak práce s nimi mohla probíhat hravou formou, která je pro práci s dětmi žádoucí. Jednotlivci tak mohli kartičky vybírat na základě vlastní volby, mohli je sami různě rozdělovat a otáčet. V případě, že jedinec nerozeznal předkládaný obrázek, či došlo z jeho strany k záměně pojmů, byly mu pokládány doplňující otázky, na jejichž základě mohl dojít ke kýžené odpovědi. Na základě těchto doplňujících otázek jsme měli možnost získat užitečná data, jež nám následně pomohla k doplnění a zlepšení finální podoby artikulačního testu.

3.1.7 Způsob vyhodnocování dat

Před samotnou prací s vytvořeným materiálem byli účastníci výzkumu informováni o průběhu šetření a zákonným zástupcem byl pak udělen souhlas s účastí na výzkumu. Jako výzkumný soubor se nám podařilo získat 30 dětí s dyslálií ve věku od čtyř let a jednoho měsíce do pěti let a deseti měsíců. U většiny dětí byli u přímé práce přítomni zákonní zástupci. Každé dítě, které se výzkumu účastnilo bylo podrobně seznámeno s průběhem procesu a následně bylo dotázáno, zda všemu rozumí. V případě, že se objevily nejasnosti, byly dítěti doplněny informace a následovalo opětovné ujištění, že rozumí.

Během procesu práce s materiálem jsme pozorovali participanty, jak reagují na vytvořený materiál, zda je pro ně práce s ním srozumitelná, nebo zda se objevují nějaké nejasnosti. Dále jsme pozorovali, zda se v testu objevují obrázky, které by většině výzkumného vzorku mohly dělat obtíže a pokud se objevily, tato slova jsme zaznamenávali a pokládali jsme doplňující otázky nebo indicie, jež by mohly dětem pomoci docílit k námi zamýšlenému pojmu. Díky tomu jsme také získali informace, které nám pomohli k úpravě materiálu. Všechny poznatky, které jsme během práce s materiálem zaznamenali jsou popsány v kapitole Úprava materiálu.

Kromě poznámek, které jsme si během práce zaznamenávali, jsme na diktafon současně pořizovali audionahrávku, která nám pomohla doplnit informace a následně také sloužila k transkripci slov za účelem analýzy, jež byla provedena webovou aplikací afop.sk v rámci vedlejšího cíle této práce.

3.1.8 Úprava materiálu

Až na některé níže uvedené výjimky jsme při použití vytvořeného artikulačního testu nezaznamenali u žádného z účastníků obtíže při rozpoznání zobrazených předmětů, ani nebyly upozorovány obtíže v pochopení práce s materiálem.

Při práci s materiálem a na základě pokládaných otázek byly zjištěny některé poznatky, které vedly k následným návrhům na jeho úpravu:

Obrázek **váhy** tak, jak je obsažen ve vytvořeném materiálu se u 25 probandů ukázal jako nefunkční a jevil se pro cílovou skupinu jako těžce identifikovatelný.

Na základě toho byly dětem pokládány otázky, jež v sobě skrývaly indicie směřující k žádoucímu označení, nicméně se jednalo o představu jiného předmětu. V tomto případě se jednalo o nahrazení klasické váhy, která se běžně užívala spíše v dřívějších dobách. V této podobě se s ní v dnešní době tolik nesetkáme.

Dětem byly pokládány otázky „Pokud by si chtěl zjistit, jak jsi těžký, na co by sis stoupnul, aby ses to dozvěděl?“ nebo „Na jakou věc si může člověk stoupnout, když chce vědět, jak je těžký?“. Jak se ukázalo, byla tato podoba pro většinu dětí povědomější než váha, která je zobrazena ve vytvořeném materiálu. Z 25 dětí, které obrázek nejdříve nepoznaly pak 19 z nich na základě otázek došlo k žádoucímu termínu.

Navrhujeme tedy zaměnit současné zobrazení váhy za dnešní době rozšířenější představu tohoto termínu, tedy váhy ke změření osobní hmotnosti.

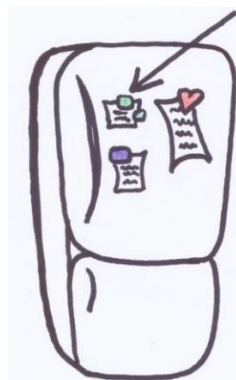
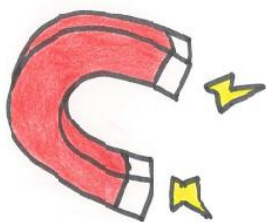

Obr. č. 2: Ukázka úpravy materiálu

Stejný případ nastal u zobrazení pojmu **magnet**. Jak se ukázalo, byl i tento zobrazený předmět dětské klientele neznámý a 23 z dotazovaných dětí nepoznalo, o jaký předmět na obrázku se jedná.

Na základě toho byly dětem pokládány otázky: „Máte doma na lednici něco přidělaného? Může to třeba držet i papíry. Víš, jak se to jmenuje?“ nebo „Možná máte doma na lednici přichycené různé barevné postavičky nebo předměty, které tam mohou držet i bez lepidla. Jak se nazývají?“

Po položení doplňujících otázek pak 17 z 23 dětí, které na začátku nevěděly, o jaký předmět se jedná, došly k žádoucímu pojmu. Na základě toho navrhujeme nahradit i tento obrázek zobrazením bližším dětské klientele.

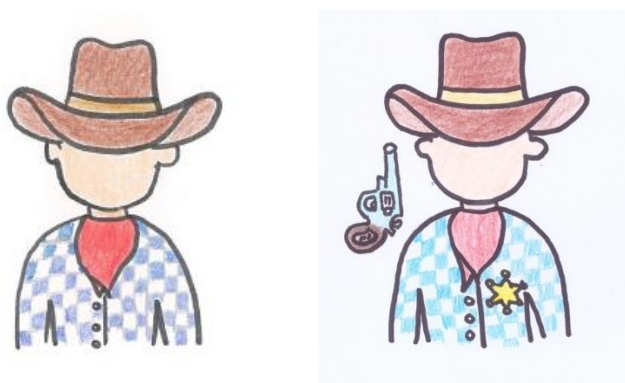

Obr. č. 3: Ukázka úpravy materiálu

Trochu jiný případ nastal u pojmu **kovboj**. Jak se ukázalo dětem byl pojem známý, ale jeho zobrazení v materiálu se ukázalo jako nedostačující a bylo by vhodné jej zobrazit detailněji. 24 dětí uvedlo, že neví, kdo na obrázku je, nebo že je na obrázku nějaký pán.

Za pomoci pokládaných otázek a indicií jsme došli k závěru, že přidáním některých detailů do obrázku by mohlo dojít k lepší identifikaci subjektu na obrázku a dosáhnout žádoucího termínu bez potřebného slovního doplnění.

Otázky a indicie, které byly dětem pokládány „Ten pán má kromě šátku na krku a klobouku na hlavě také za opaskem pistoli. Kdo to je?“, vedly u 20 dětí k dosažení žádoucího označení. Na základě toho navrhuje úpravu tohoto obrázku doplněním detailů.

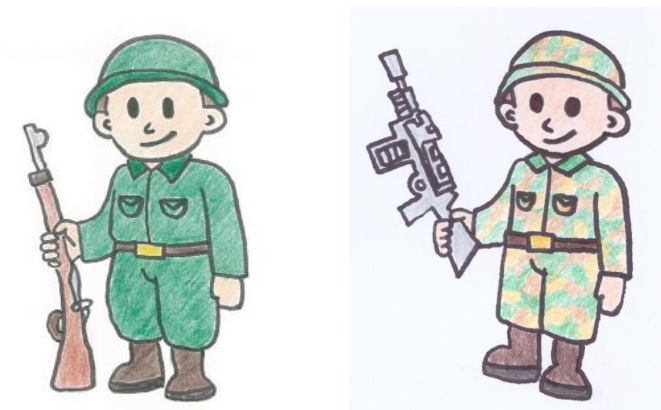

Obr. č. 4: Ukázka úpravy materiálu

Podobný případ nastal u zobrazení pojmu **voják**, kdy u dětí u tohoto obrázku docházelo k záměně pojmu s termínem myslivec. Tento jev se objevil celkem v 16 případech, přestože u většiny dětí došlo na základě doplňujících otázek k dosažení zamýšleného pojmu a nejednalo se tak o neznalost subjektu, ale spíše o jeho nepřesné zobrazení.

Mezi indiciemi, které jsme dětem napověděli bylo „Ta puška, kterou ten pán na obrázku drží v ruce vypadá podobně jako myslivecká, představ si ale, že drží spíše samopal.“ „Oblečení pána na obrázku je celé zelené, ale někteří mohou mít i oblečení, na kterém jsou různé hnědé, šedé nebo béžové fleky. Říká se tomu maskáče.“ Na základě toho došlo u 9 z dětí k výslednému pojmu voják.

Stejně jako u pojmu kovboj tak navrhujeme úpravu obrázku pozměněním některých detailů, které by mohly pomoci subjekt lépe identifikovat.

Obr. č. 5: Ukázka úpravy materiálu

Záměna, která se během práce s materiálem opakovala v častějších intervalech, byla záměna pojmu chata za termín chalupa. Tento jev se vyskytl celkem u 13 dětí. Oba tyto termíny však shodně reprezentují hlásku CH v iniciální pozici slova a funkce obrázku tak zůstává stejná. Úpravu nebo změnu tohoto obrázku tedy nenavrhujeme. Při vyhodnocování fonologických procesů je třeba mít na paměti, abychom cílené slovo analyzovali v takovém tvaru, v jakém jej používá i dítě.

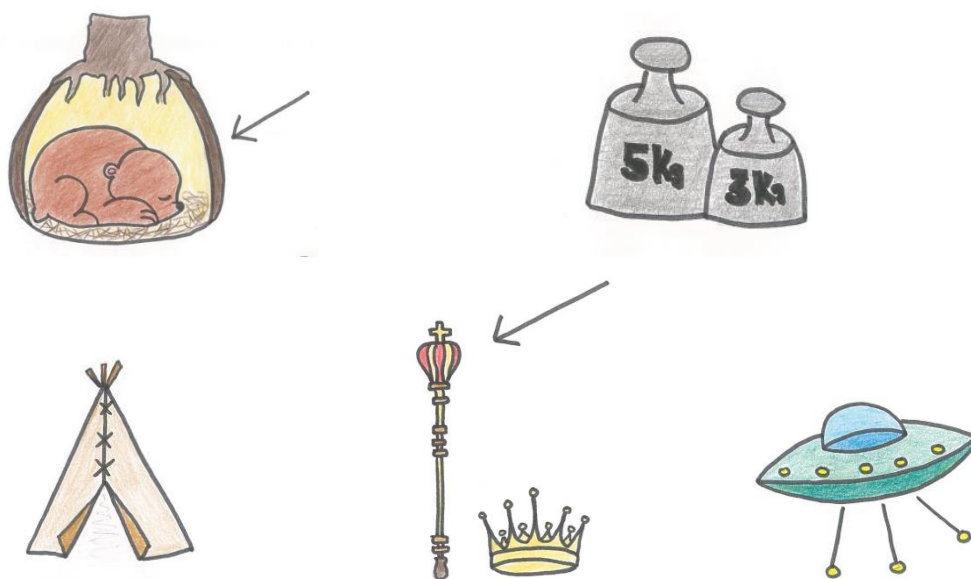

Obr. č. 6: Ukázka z materiálu

Během užívání materiálu jsme taktéž narazili na obrázky, které nebyly rozpoznány, a ani po položení otázek nebo po doplnění některých bližších informací nedošly děti k žádoucímu termínu. Po seznámení se s pojmem děti vypověděly, že tento pojem vůbec neznají. Tato slova se tedy neukázala jako vhodně zvolená pro námi vybranou klientelu a z materiálu tak obrázky navrhujeme vyřadit. Konkrétně se jedná o pojmy **doupě**, kdy 29 dětí nerozpoznalo předmět na obrázku a ani neznalo cílový pojem.

Dále o termín **týpí**, který neznalo 27 dětí, což bylo shodné množství dětí jako u pojmu **žezlo**. **Ufo** nerozpoznalo 25 dětí a **závaží** 28 dětí.

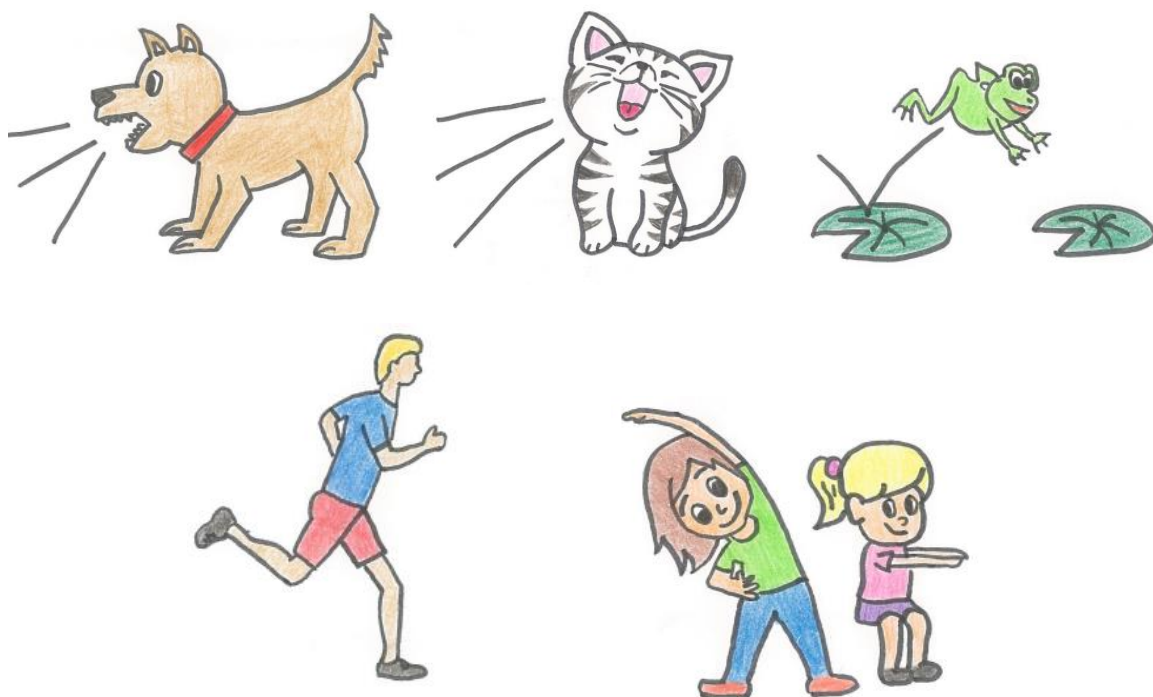
Místo termínu **týpí**, jež v testu reprezentoval hlásku T v iniciální pozici slova, pak materiál obsahuje slovo **tunel**, jež plní stejnou funkci. Za termín **žezlo** plní v testu totožnou funkci slovo **žaluzie** a F v mediální pozici slova můžeme zhodnotit např. pomocí slova **bábovka**, namísto pojmu **ufo**.

Obr. č. 7: Ukázka úpravy materiálu

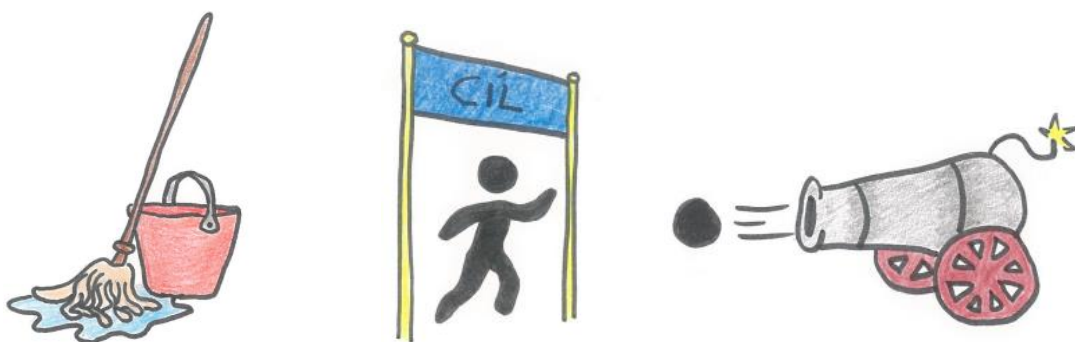
Jak se ukázalo, obsahuje materiál kromě obrázků, které v testu navrhujeme upravit nebo vyřadit, taktéž obrázky, které k identifikaci potřebují jednoduché slovní doplnění, aby bylo zřejmé, jakého pojmu chceme obrázkem docílit. Jedná se o zobrazení slov **haf**, **mňau**, **hop**, **běží** a **cvičí**.

Při práci jsme zjistili, že více jak u 50 % dětí bylo potřeba položit jednoduchou otázku, aby bylo docíleno žádoucího termínu. U termínu „**haf**“ jsme se tak museli zeptat „**Jak dělá pejsek na obrázku?**“ a obdobně pak u termínu „**mňau**“ byla potřeba otázka „**Jak dělá kočička na obrázku?**“. Pokud jsme se takto nezeptaly, děti shodně pojmenovaly obrázek jako **pejsek/pes** a **kočička/kočka**. Stejně tak u obrázku „**hop**“ bylo potřeba zeptat se „**Co dělá žabka na obrázku?**“. V případě pojmu „**běží**“ a „**cvičí**“ jsme pak pokládali otázky „**Co dělá pán na obrázku?**“ a „**Co dělají děti na obrázku?**“.

Obr. č. 8: Ukázka z materiálu

Jednoznačně pak nemůžeme určit, zda splňují žádoucí funkci a jsou vhodně zvoleny a zobrazeny pojmy mop, cíl a dělo, neboť byly tyto obrázky rozpoznány přesně polovinou účastníků výzkumu. U pojmu „mop“ došlo na základě doplňujících otázek k docílení žádoucímu pojmu u 4 dětí. U pojmu „cíl“ pak u 2 dětí. U pojmu „dělo“ se objevovala záměna za pojem „kanón“, na základě indicií došlo k docílení žádoucího pojmu u 5 dětí.

Obr. č. 9: Ukázka z materiálu

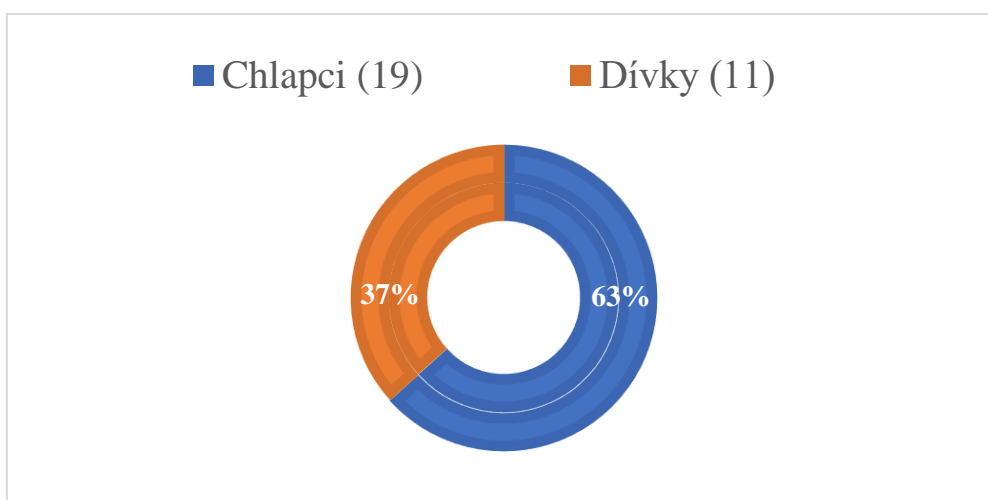
2. ČÁST

3.1.9 Charakteristika výzkumného vzorku

Celkem se výzkumu účastnilo 30 probandů, z čehož 19 z nich byli chlapci, a 11 z nich byly dívky. Všichni participanti výzkumného šetření měli jako hlavní diagnózu stanovenou dyslalií a současně u nich nebyl nalezen deficit v žádné z jiných oblastí. Z hlediska věku se výzkumného šetření zúčastnily děti od 4 let a 1 měsíce do 5 let a 10 měsíců.

Jak můžeme vidět v grafu č. 1, je zastoupení dívek a chlapců nerovnoměrné s převažujícím zastoupením chlapců. Během vyhodnocování dat jsme pohlaví nijak nezohledňovali.

Graf č. 1: Rozdělení participantů dle pohlaví

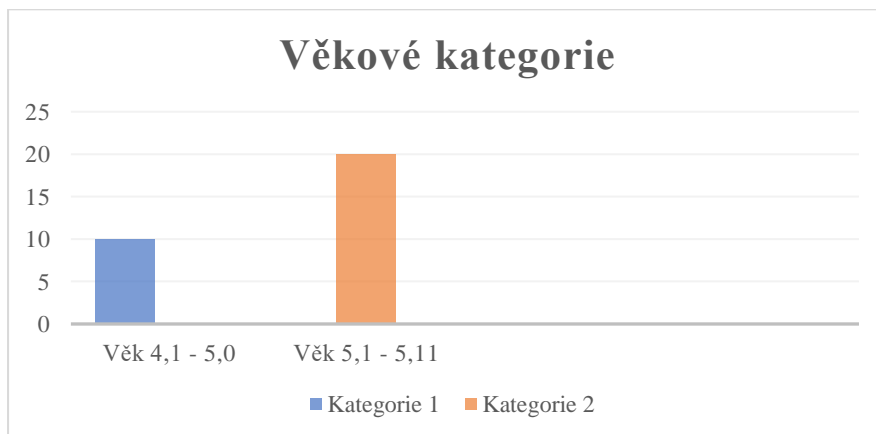
Výzkumný vzorek jsme pak pro potřeby výzkumu rozdělili do jednotlivých věkových kategorií, což umožňuje lepší orientaci a identifikaci, zda se v rámci kategorií jedná ještě o fonologické procesy věku přiměřené a umožňuje tak diagnostiku i opožděného fonologického vývoje (Buntová, Mocsári, 2019; Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

Věkové kategorie, ve kterých jsme zjišťovali procento použitých fonologických procesů jsme měli záměr po vzoru autorek Buntové, Bartošové a Doskočilové (2017) rozdělit po půlročních intervalech za účelem co nejpřesnější diagnostiky. Autorky se opírají o zahraniční normy u anglicky hovořících dětí, kdy v případě, že se v řeči dítěte objevují fonologické procesy z mladšího stádia, jedná se o opoždění fonologického vývoje. Za opoždění pak považují jedno vývojové stadium.

Vzhledem k malému výzkumnému vzorku a nerovnoměrnému věkovému rozložení, jsme rozdělili soubor participantů pro vyhodnocování výsledků do dvou kategorií. První

kategorii od 4,1 let do 5,0 let a druhou kategorií od 5,1 let do 5,11 let, kdy bylo naplněno zastoupení do věku 5,10 let. Rozdělení těchto dvou kategorií můžeme vidět v grafu č. 2.

Graf č. 2: Rozdělení dle věkových kategorií

Z důvodu zachování anonymity nejsou pak jedinci podílející se na výzkumném šetření uváděni jmény a jinými osobními údaji, ale jsou označováni pouze abecedními názvy. Všichni se výzkumu účastnili dobrovolně a bez finanční odměny.

3.1.10 Způsob sběru a vyhodnocování dat

Data, která byla sbírána formou audio nahrávek a následnou transkripcí zaznamenána do psané podoby, byla vyhodnocována za pomoci slovenské webové aplikace AFoP. Právě z důvodu poskytování audio nahrávek, musel být zákonnými zástupci podepsán Informovaný souhlas, jež zajišťuje účastníkům výzkumu anonymitu. Vzor použitého Informovaného souhlasu je součástí příloh této diplomové práce.

Aplikace, kterou jsme k analýze dat použili, vznikla původně jako bakalářská práce slovenského studenta aplikované informatiky v roce 2010, Daniela Šovčíka. Tato práce vznikla na základě impulzu ze strany studentek logopedie Univerzity Komenského a hlavní myšlenkou ke vzniku byla cesta k efektivnější práci logopedů a taktéž ke sjednocení diagnostických postupů v praxi. První verzi této aplikace byla internetová stránka, kde byly nasbírány informace o fonologických procesech a následně bylo možné je zde analyzovat.

Vzhledem k funkčnosti a jednoduchosti, kterou internetová stránka v logopedické praxi přinášela, vyvíjela se internetová stránka a následně i aplikace stále dál a dnes má hned několik vylepšení, které výrazně ulehčují práci v logopedické praxi. Analýza funguje jako formulář, do kterého logoped vepisuje transkripci mluveného slova vyšetřovaného klienta. Po provedené analýze se zobrazí tabulka, jež obsahuje fonologické procesy, které byly u daného

jedince využívány a jejich procentuální zastoupení. Vzhledem k tomu, že aplikace má své limity, měla by se vyhodnocená fonologická analýza vždy zkontrolovat ruční analýzou.

Z nasbíraných vzorků jsme vybrali 45 slov tak, aby byl zajištěn reprezentativní řečový vzorek k analýze fonologických procesů, tento výběr byl konzultován s vedoucí této práce. Právě za pomoci transkripce získaných vzorků, které byly analyzovány prostřednictvím aplikace afop.sk, jsme získali potřebná data k identifikaci fonologických procesů, jež byla u jednotlivých účastníků našeho výzkumu v řeči používána.

Všechny aplikací identifikované fonologické procesy jednotlivých jedinců jsme museli zkontrolovat ruční analýzou vzhledem k limitům aplikace, která nerozeznává například patologický fonologický proces posouvání alveolár T, D dozadu na K, G. V takovém případě vyhodnotí jev jako protoslovo a je potřeba udělat ruční analýzu.

Během vyhodnocování analýzy se nám např. stalo, že dítě namísto „kolo“ řeklo „koro“. Aplikace nedokázala vyhodnotit změnu likvidy L na likvidu R jako fonologický proces záměny likvid. Museli jsme tedy analýzu provést ručně. Všechny fonologické procesy, které byly u jednotlivců identifikovány jsme zanesli do tří tabulek vždy po deseti dětech, kde je pro lepší přehled kromě procesů zobrazeno taktéž pohlaví dítěte, jeho věk a fonetický inventář každého jedince.

S těmito fonologickými procesy jsme pak dále pracovali za účelem zjištění, v jakém procentuálním zastoupení se fonologické procesy v jednotlivých věkových skupinách objevují. Takto jsme postupovali za účelem vypracování jednoduchého modelu vývoje fonologických procesů.

Zkratky fonologických procesů jsou vysvětleny v tabulce č. 1.

Vzorek	Pohlaví	Věk	Fonologické procesy	Fonetický inventář
G	chlapec	4;1	(13) ZKS VZK VKH M PreRegSA Z Ap DAf EL SV V GN SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, O, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, C, S, Z, R, AU, OU, BĚ, Ď
I	dívka	4;1	(10) ZKS VSK M Z L Ap ZL DN GN SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, K, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, BĚ, VĚ, AU, OU, Ď, Ň
N	dívka	4;4	(11) ZKS VZK PostRegSA PostProgSA Z PSDZ PVDP Ap ZL SV SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, Ž, S, Z, R, OU, BĚ, PĚ, Ň, VĚ, AU, Ď, Ť, Ň
Č	chlapec	4;7	(10) ZKS PreProgSA DPa PSDP Ap DAf KL ZL SV SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, C, S, Z, AU, VĚ, BĚ, Ň, OU, Ď, PĚ
O	chlapec	4;8	(8) ZKS Z PSDZ DAf ZL EL V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, R, BĚ, PĚ, VĚ, Ť, Ň, OU, AU
R	chlapec	4;9	(4) ZKS PSDP PSDZ ZL	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, H, CH, K, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, OU, AU, VĚ, Ň, Ď
E	chlapec	4;10	(5) ZKS PSDP ZL V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, OU, Ď, BĚ, Ň, PĚ, AU, VĚ, Ť
P	dívka	4;11	(7) ZKS PreProgSA PostRegSA PSDP Af ZL SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, OU, Ň, PĚ, VĚ, Ď, AU, BĚ
C	dívka	5;0	(3) ZKS M SV	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, Ř, VĚ, PĚ, BĚ, Ň, AU, Ť, Ď, OU
U	chlapec	5;0	(9) ZKS PreRegSA PreProgSA PSDP Ap DAf ZL SV SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Š, Ž, C, S, Z, Ň, OU, PĚ, AU, BĚ

Obr. č. 10: Věk, pohlaví, fonologické procesy a fonetický inventář

Vzorek	Pohlaví	Věk	Fonologické procesy	Fonetický inventář
T	chlapec	5;2	(5) ZKS PostRegSA ZL V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, Ť, BĚ, VĚ, Ň, Ď, OU, Ń, PĚ, AU
M	chlapec	5;2	(5) ZKS VSK ZL SV SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, VĚ, PĚ, BĚ, Ň, AU, Ť, Ď, OU
F	dívka	5;2	(6) ZKS Z D Af ZL SV V	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, S, Z, R, Ň, VĚ, OU, AU, Ť, BĚ
V	chlapec	5;3	(4) ZKS Pa ZL SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, Ď, Ň, BĚ, VĚ, AU, Ť, PĚ, OU
K	dívka	5;3	(11) ZKS PreRegSA PostRegSA Z PSDZ PVDP L Ap Af KL SV	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, Ň, OU, AU, VĚ, Ň, Ď, Ť, PĚ, BĚ
X	chlapec	5;3	(5) ZKS Z KL ZL SV	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, VĚ, PĚ, BĚ, Ň, AU, Ť, Ď, OU
Ť	dívka	5;3	(3) ZKS VZK D Af	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, Ř, Ď, Ň, BĚ, VĚ, Ť, AU, OU, PĚ
Q	chlapec	5;4	(5) ZKS PreProgSA Af ZL V	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, Ť, BĚ, AU, Ň, Ď, VĚ, OU, PĚ
A	chlapec	5;4	(11) ZKS VKK VSH PreRegSA PreProgSA PSDP PVDP Ap D Af SV V	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Ž, C, S, Z, R, BĚ, Ť, Ň, PĚ, OU, Ď, AU
H	chlapec	5;4	(6) ZKS M PreRegSA L ZL SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, Ť, VĚ, Ň, AU, BĚ, OU, Ď

Obr. č. 11: Věk, pohlaví, fonologické procesy a fonetický inventář

Vzorek	Pohlaví	Věk	Fonologické procesy	Fonetický inventář
S	chlapec	5;5	(8) ZKS VZK Z Ap DAf ZL V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, Ě, Ď, AU, VĚ, BĚ, Ň, PĚ, OU
W	dívka	5;5	(5) ZKS PostRegSA PostProgSA PSDZ SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, VĚ, BĚ, Ň, OU, PĚ, AU, Ď, Ě
J	dívka	5;6	(5) ZKS PSDP PSDZ ZL SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, Ř, VĚ, Ň, AU, BĚ, Ě, OU
Ď	chlapec	5;6	(10) ZKS VZK E PostRegSA L DAf ZL DN V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, Ř, BĚ, AU, OU, Ň, Ď
L	dívka	5;7	(5) ZKS PreRegSA PostRegSA ZL SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, BĚ, Ě, Ď, PĚ, Ň, VĚ, AU, OU
Y	chlapec	5;7	(3) ZKS VZK SV	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, Ř, Ň, Ě, OU, BĚ, AU, PĚ, Ď, VĚ
Š	chlapec	5;9	(7) ZKS PreRegSA ZL EL V GN SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, OU, BĚ, AU, Ď, Ň, Ě, VĚ, PĚ
Ž	dívka	5;9	(7) ZKS Af DAf ZL EL V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, Ď, Ň, OU, VĚ, Ě, BĚ, PĚ, AU
Z	chlapec	5;10	(11) ZKS VZK VSK PSDP Af DAf KL ZL SV V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, OU, Ň, Ě, AU, PĚ, Ď, BĚ, VĚ
D	chlapec	5;10	(7) ZKS Z Ap DAf KL V SZ	B, P, M, A, E, I, O, U, J, D, T, N, V, F, H, CH, K, G, L, Č, Š, Ž, C, S, Z, R, VĚ, AU, Ň, BĚ, Ě, Ď, OU, PĚ

Obr. č. 12: Věk, pohlaví, fonologické procesy a fonetický inventář

Tab. č. 1: Zkratky fonologických procesů

AA	Alveolární asimilace
Af	Afrikace
Ap	Apikalizace
Daf	Deafrikace
DN	Denazalizace
Dpa	Depalatalizace
E	Epenteze
EL	Eliminace likvid
GN	Glotální náhrada
I	Inverze
K	Koalescence
KL	Klouzání likvid
L	Labilizace
LA	Labiální asimilace
M	Metateze
NA	Nazální asimilace
Pa	Palatalizace
PostProgSA	Postalveolární progresivní sykavková asimilace
PostRegSA	Postalveolární regresivní sykavková asimilace
PreProgSA	Prealveolární progresivní sykavková asimilace
PreRegSA	Prealveolární regresivní sykavková asimilace
PSDP	Posouvání sykavek dopředu
PSDZ	Posouvání sykavek dozadu
PVPD	Posouvání velár dopředu
R	Reduplikace
SV	Zkracování vokálů
SZ	Ztráta znělosti konsonantu
V	Vokalizace
VA	Velární asimilace
VK	Vynechání konsonantu
VKK	Vynechání koncového konsonantu
VKV	Vynechání koncového vokálu
VNS	Vynechání nepřízvučné slabiky
VV	Vynechání vokálu
VZK	Vynechání počátečního konsonantu
VZV	Vynechání počátečního vokálu
Z	Závěrování
ZD	Zjednodušování diftongů
ZKS	Zjednodušování konsonantických skupin
ZL	Záměny likvid

Při vyhodnocování dat a procentuálního zastoupení fonologických procesů v jednotlivých věkových kategoriích jsme vycházeli z práce Buntové, Bartošové a Doskočilové (2017), jež pro slovenské jazykové prostředí vytvořily vývojový model fonologických procesů. Na základě kritérií, které ve své práci autorky zmiňují, jsme z užívaných fonologických procesů u každého probanda vybrali fonologické procesy, jež se v jeho řečovém vzorku objevily v 10 a více procentech. Tuto hranici zmiňují autorky jako klíčovou a fonologické procesy, jež se u dítěte objevují pod rozhraním deseti procent považují za vyhasínající s vysokou pravděpodobností vymizení v krátké době. Stejně tak i my jsme považovali procesy vyskytující se pod deset procent za postupně mizející a dále jsme s nimi nepracovali.

Procentuální výskyt vybraných fonologických procesů jednotlivých probandů jsme následně spočítali i v rámci věkových kategorií. Po vzoru autorek jsme považovali všechny fonologické procesy vyskytující se v jednotlivých věkových skupinách nad 10 % za fyziologické. Každý fonologický proces vyskytující se ve skupině v 10 a méně procentech jsme pokládali za nefyziologický. 90 % a více dětí ve skupině jej už nepoužívalo.

Autorky se při stanovení hranice 10 % odkazují na rozložení Gaussovy křivky, kdy se výkon na úrovni 10 % pokládá za rizikový, přičemž výkon na úrovni 5 % už se považuje za patologický (Buntová, Bartošová, Doskočilová, 2017).

Z takto vyhodnoceného procentuálního výskytu fonologických procesů v jednotlivých věkových skupinách jsme vytvořili jednoduchou tabulku fyziologických a nefyziologických fonologických procesů.

3.1.11 Výsledky

Pro provedené výzkumné šetření se nám podařilo splnit kritéria výzkumného vzorku vzhledem k počtu participantů, diagnóze a absenci přidružených poruch či postižení. V souvislosti s věkovým rozpětím získaného vzorku jedinců se věk pohyboval v rozmezí od čtyř let a jednoho měsíce do pěti let a desíti měsíců.

První kategorii tvořilo deset dětí ve věku od čtyř let a jednoho měsíce do pěti let. Celkem jsme ve skupině identifikovali jedenáct fonologických procesů. Následně jsme vypočítali procentuální výskyt těchto procesů v rámci věkové kategorie. Procentuální výskyt ve skupině znamená, že například fonologický proces ZKS, neboli zjednodušování

konsonantických skupin, se vyskytoval u 23 % dětí a zbylých 77 % jej nepoužilo vůbec, nebo jej použilo v méně než 10 %. Vzhledem k výše zmíněné hranici 10 % bychom tak v rámci první věkové kategorie za fyziologické procesy mohli pokládat zjednodušování konsonantických skupin, záměnu likvid, posouvání sykavek dopředu a ztrátu znělosti konsonantu, které se v rámci skupiny objevily ve více jak v deseti procentech.

Za rizikové fonologické procesy pokládáme ty procesy, které se objevují pod hranici deseti procent a nad hranici pěti procent. Ve věkové kategorii 4,1 až 5,0 bychom tedy za rizikové procesy považovali apikalizaci, posouvání sykavek dozadu a zkracování vokálů, které se shodě objevily v 6 %.

Kromě fyziologických a rizikových fonologických procesů jsme u skupiny identifikovali taktéž fonologické procesy vývojově nepřiměřené, nefyziologické. Ty se objevily pod hranicí 5 %. Jsou jimi deafrikace, denazalizace, metateze a posouvání velár dopředu. Všechny tyto procesy se objevily shodně ve 3 %. Pokud by se v řečovém vzorku objevily jiné fonologické procesy, považovali bychom je pro daný věk za vývojově mladší nebo patologické. Všechny zmíněné procesy jsou uvedeny v tabulce č. 2.

Tab. č. 2: Fonologické procesy pro věk 4,1 – 5,0

Fonologické procesy	Procentuální výskyt
Zjednodušování konsonantických skupin	23 %
Záměny likvid	19 %
Posouvání sykavek dopředu	13 %
Ztráta znělosti konsonantu	13 %
Apikalizace	6 %
Posouvání sykavek dozadu	6 %
Zkracování vokálů	6 %
Deafrikace	3 %
Denazalizace	3 %
Metateze	3 %
Posouvání velár dopředu	3 %

V rámci druhé kategorie, kterou tvořilo dvacet dětí, jsme identifikovali celkem šestnáct fonologických procesů. Za fyziologické fonologické procesy bychom mohli v rámci

této skupiny považovat zjednodušování konsonantických skupin, které se objevilo ve 31 % a záměny likvid, které se vyskytovaly ve 20 %.

Za rizikové fonologické procesy bychom v rámci skupiny mohli považovat deafrikaci s výskytem 8 % a ztrátu znělosti se 7% výskytem.

Za nefyziologické, v rámci daného věku považujeme všechny procesy vyskytující se v 5 % a méně. Jsou jimi zkracování vokálů s výskytem 5 %, apikalizace, eliminace likvid, posouvání sykavek dopředu, vokalizace, vynechání začátečního konsonantu a závěrování se shodným výskytem ve skupině 3 %. Dále také afrikace, klouzání likvid, prealveolární regresivní sykavková asimilace, posouvání sykavek dozadu a posouvání velár dopředu se shodným výskytem 2 %. Všechny ostatní fonologické procesy, které by se v řečovém vzorku objevily bychom považovali za vývojově mladší nebo patologické procesy. Všechny identifikované fonologické procesy jsou uvedeny v tabulce č. 3.

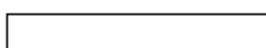
Tab. č. 3: Fonologické procesy pro věk 5,1 – 5,11

Fonologické procesy	Procentuální výskyt
Zjednodušování konsonantických skupin	31 %
Záměny likvid	20 %
Deafrikace	8 %
Ztráta znělosti konsonantu	7 %
Zkracování vokálů	5 %
Apikalizace	3 %
Eliminace likvid	3 %
Posouvání sykavek dopředu	3 %
Vokalizace	3 %
Vynechání počátečního konsonantu	3 %
Závěrování	3 %
Afrikace	2 %
Klouzání likvid	2 %
Prealveolární regresivní sykavková asimilace	2 %
Posouvání sykavek dozadu	2 %
Posouvání velár dopředu	2 %

Pro větší přehlednost vývoje fonologických procesů a jejich porovnání v rámci skupin, jsme výše zmíněné tabulky sjednotili a barevně označili jednotlivé fonologické procesy podle toho, zda se jedná o fonologické procesy fyziologické, rizikové nebo vývojově nepřiměřené. Můžeme je vidět níže v tabulce č. 4.

Tab. č. 4: Vývojový model fonologických procesů pro věk 4,1 – 5,11

Fonologické procesy	Věk 4,1 - 5,0	Věk 5,1 - 5,11
Afrikace	0 %	2 %
Apikalizace	6 %	3 %
Deafrikace	3 %	8 %
Denazalizace	3 %	0 %
Eliminace likvid	0 %	3 %
Klouzání likvid	0 %	2 %
Metateze	3 %	0 %
Prealveolární regresivní sykavková asimilace	0 %	2 %
Posouvání sykavek dopředu	13 %	3 %
Posouvání sykavek dozadu	6 %	2 %
Posouvání velár dopředu	3 %	2 %
Zkracování vokálů	6 %	5 %
Ztráta znělosti konsonantu	13 %	7 %
Vokalizace	0 %	3 %
Vynechání počátečního konsonantu	0 %	3 %
Závěrování	0 %	3 %
Zjednodušování konsonantických skupin	23 %	31 %
Záměny likvid	19 %	20 %

Fyziologické FP

Vývojově nepřiměřené FP

Rizikové FP

Z výše uvedené tabulky můžeme vidět, že fonologický proces posouvání sykavek dopředu považujeme s výskytem 13 % ve věku od 4,1 let do 5,0 let za fyziologický. Vyskytuje-li se v řeči dítěte nadále i ve věkovém rozmezí od 5,1 let do 5,11 let, pokládáme jej s výskytem 3 % za proces vývojově nepřiměřený.

Ztráta znělosti konsonantu je pak v rámci první uvedené věkové kategorie s výskytem 13 % považována za fyziologický proces, zatímco v rámci druhé uvedené kategorie s výskytem 7 % už jej považujeme za proces rizikový.

V případě zjednodušování konsonantických skupin a záměny likvid považujeme oba tyto fonologické procesy, jež se v obou věkových kategoriích objevují shodně nad hranici 10 %, za fyziologické v obou věkových kategoriích.

Zajímavé jistě je, že ve věku 4,1 let až 5,0 let je proces deafrikace považován za vývojově nepřiměřený, ve věkové kategorii 5,1 let až 5,11 let je považován za proces rizikový.

DISKUSE

Hlavním cílem diplomové práce bylo vytvořit ucelený materiál, který by sloužil k získání reprezentativního řečového vzorku k identifikaci fonologických procesů u dětí s dyslálií v předškolním věku. Podnětem pro vytvoření materiálu byla absence podobného dokumentu, jež by k takovému cíli sloužil. Problematika narušení foneticko-fonologické roviny, tedy narušení zvukové roviny řeči a její rozdělení na artikulační a fonologické poruchy, jež pomalu nahrazují tradiční užívání pojmu dyslálie, se pomalu dostává do popředí. Základem pro diagnostiku fonologických poruch je pak identifikace přítomných vývojově nepřiměřených a patologických fonologických procesů v řeči.

Vedlejším cílem diplomové práce bylo analyzovat získaný řečový vzorek a identifikovat fonologické procesy, jež byly u daného vzorku dětí použity. Následně jsme provedli statistiku získaných výsledků a určili jsme zastoupení jednotlivých fonologických procesů dle věkových kategorií, které jsme následně na základě dat uváděných autorkami Buntovou Bartošovou a Doskočilovou (2017) rozdělili na fonologické procesy fyziologické, vývojově nepřiměřené a rizikové.

Níže odpovídáme na položené výzkumné otázky.

1. Je materiál využitelný pro děti s dyslálií v předškolním věku?

Od počátku byl materiál tvořen k práci s dětmi s dyslálií v předškolním věku. Během výzkumného šetření se ukázalo, že materiál je k použití k práci s cílovou skupinou vhodný. Během práce se neobjevily žádné obtíže či nepochopení ze stran účastníků výzkumu, kterými byly děti ve věku od 4,1 do 5,10 let s diagnostikovanou dyslálií. Vzhledem k tomu, že práce s materiálem je poměrně jednoduchá a nejsou k ní potřebné žádné složité instrukce, a mimo obrázků neobsahuje materiál jiné položky či texty, je možné materiál používat jak v jeho ucelené formě, tak je možné jej rozdělit na různé části a pracovat s ním podle potřeb a preferencí dítěte.

2. Lze za pomoci vytvořeného materiálu získat data potřebná k určení použitých fonologických procesů?

Z řečového vzorku, který jsme získali za pomoci pojmenování subjektů z vytvořeného artikulačního testu jsme byli schopni identifikovat fonologické procesy u vzorku účastníků výzkumného šetření. Na základě toho lze říct, že vytvořený materiál vyhovuje

kritériím k získání reprezentativního řečového vzorku pro rozpoznání užívaných fonologických procesů.

3. Objevují se ve vytvořeném obrázky, jež nejsou označovány námi žádoucími pojmy?

Během užívání vytvořeného materiálu bylo zjištěno, že se v materiálu objevují pojmy, které mohou být pro větší část dětí z různých důvodů neznámé nebo nejasné. Na základě otázek, které jsme během výzkumného šetření dětem pokládali jsme zjistili, že by bylo vhodné některé ze zobrazených subjektů nahradit odlišnou představou stejného termínu. Mezi takové obrázky patří pojmy **váha** a **magnet**. Při práci jsme také zjistili, že materiál obsahuje obrázky, které by bylo vhodné doplnit, aby byly pro děti lépe rozpoznatelné. Do této úpravy jsme zařadili obrázky **kovboje** a **vojáka**, u kterých by bylo vhodné k lepší identifikaci upravit či doplnit detaily. Taktéž se v něm nacházejí obrázky, které by bylo vhodné z materiálu zcela vyřadit, a to z toho důvodu, že se pro cílovou skupinu dětí ukázaly jako nevhodně zvolené. Sem jsme zařadili termíny **doupě**, **týpí**, **závaží**, **ufo** a **žezlo**. Během používání materiálu jsme taktéž narazili na pojmy, u kterých se na základě zkušenosti dá předpokládat, že k jejich přesnému označení bude potřeba krátké slovní doplnění. Jedná se o pojmy **haf**, **mňau**, **hop**, **cvičí**, **běží**.

Vzhledem k tomu, že materiál obsahuje velký soubor slov, je možné vyšetřit konkrétní hlásku v zamýšlené pozici slova pomocí hned několika slov. Proto by vyřazení některých obrázků nemělo mít na funkčnost testu výrazný vliv.

4. Jaké fonologické procesy byly u dětí s dyslálií v předškolním věku identifikovány a objevují se v jejich řeči fyziologicky nepřiměřené nebo rizikové fonologické procesy?

Ze statistik slovenské aplikace afop.sk, kterou jsme použili k analýze vzorku řeči, vyplývá, že bylo v námi provedených analýzách identifikováno celkem 450 fonologických procesů. Nejvíce užívaným fonologickým procesem v obou věkových skupinách bylo zjednodušování konsonantických skupin. Hned za ním následoval fonologický proces záměny likvid. Oba tyto procesy se ve věkových kategoriích objevovaly ve více jak 10 %, a můžeme je tedy pokládat za fonologické procesy věku přiměřené, fyziologické.

Ve věkové kategorii od čtyř do pěti let jsme pak identifikovali procesy posouvání sykavek dopředu a ztrátu znělosti konsonantu. Oba tyto procesy se v daném věkovém rozmezí objevovaly ve více než 10 % a mohli bychom je tedy pro tento věk považovat za fyziologické.

Za rizikové fonologické procesy v kategorii čtyři až pět let bychom mohli považovat apikalizaci, posouvání sykavek dozadu a zkracování vokálů, neboť se vyskytovaly nad hranicí 5 % a pod hranicí 10 %. Ve skupině ve věku od pěti do pěti let a jedenácti měsíců bychom za rizikové mohli považovat procesy deafrikace a ztrátu znělosti konsonantu. Zbylé fonologické procesy použité v námi vybraném vzorku bychom mohli považovat za nefyziologické.

Protože v České republice neexistuje obdobný výzkum, se kterým bychom mohli porovnat výsledky našeho šetření, porovnali jsme je s tabulkou vývoje fyziologických fonologických procesů u dětí od tří do šesti let od Dany Buntové, kterou zpracovala v rámci diagnostiky narušené zvukové roviny řeči pro Centrum dětské řeči v Třaně. Tento model byl sestaven z výsledků prací Buntové, Bartošové a Doskočilové pro věk od tří do pěti let a z práce Boboničové pro věk od pěti do šesti let.

V tabulce je shodně uváděn fonologický proces záměny likvid jako fyziologický pro obě věkové kategorie. Posouvání sykavek dopředu je pak taktéž shodně uváděn jako fyziologický proces pro věkovou kategorii od čtyř do pěti let a jako věkově mladší pro věkovou kategorii od pěti do šesti let.

Zjednodušování diftongů a depalatalizace, jež autorka uvádí jako fonologické procesy fyziologické pro věk do pěti let, se v našem vzorku vůbec neobjevují.

Naopak zjednodušování konsonantických skupin, které se u obou skupin v našem výzkumu vyskytovalo jako procesy fyziologické, uvádí autorka pro věk od čtyř let do čtyř a půl roku jako rizikové, pro věk od čtyř a půl roku do šesti jako vývojově mladší fonologické procesy.

Shodně jsou pak uváděny fonologické procesy eliminace likvid, klouzání likvid, závěrování, posouvání velár, afrikace a vokalizace. Všechny tyto procesy jsou s nízkým procentem výskytu považovány za vývojově mladší pro obě věkové skupiny.

Deafrikace se v našem vzorku vyskytla pro věkovou skupinu od čtyř do pěti let jako fonologický proces vývojově mladší, naproti tomu autorka uvádí deafrikaci pro tuto věkovou skupinu jako rizikový. Jako rizikový fonologický proces se v našem výzkumném vzorku objevila pro věk od pěti do šesti let, autorka ji naopak uvádí jako vývojově mladší.

Posouvání sykavek dozadu se ve věkové skupině od čtyř do pěti let v našem vzorku vyskytlo jako rizikový fonologický proces. V porovnávaném modelu je uváděn jako proces fyziologický. Ve věkové kategorii od pěti do šesti let je pak shodně označován za vývojově mladší.

Fonologické procesy, jež se v porovnávaném vzorku neobjevily, ale objevily se u našeho výzkumného souboru jsou apikalizace, denazalizace, metateze, prealveolární regresivní sykavková asimilace, zkracování vokálů a vynechání počátečního konsonantu. Většina těchto fonologických procesů se v obou věkových skupinách vyskytuje pod hranicí 5 % a jedná se tak o fyziologicky nepřiměřené fonologické procesy. Apikalizace a zkracování vokálů je pak v našem vzorku ve věkové skupině od čtyř do pěti let považováno za rizikový fonologický proces. Jak uvádí Buntová, Bartošová a Doskočilová (2017) v diskuzi ve své práci, je pravděpodobné, že vývoj fonologických procesů je pro každý jazyk individuální. Normy z jiných jazyků by tak neměly být aplikovány na normy jazyka českého.

Vytvořením jednoduchého vývojového modelu fonologických procesů jsme chtěli poukázat na výskyt procesů, které definují fonologickou poruchu v řeči dětí s diagnostikovanou dyslálií. Výsledky našeho výzkumu ukázaly, že v řeči některých dětí s dyslálií se objevují fonologické procesy, které jsou typické pro mladší věk a fonologické procesy rizikové. To může predikovat některý z možných typů fonologických poruch, který by se mohl následnou přesnější a komplexnější diagnostikou určit a současná široká diagnóza dyslalie by tak mohla být nahrazena diagnózou možného typu fonologických poruch.

Výzkumné šetření s sebou neslo celou řadu limitů, které je důležité zmínit. Mezi limity práce by bylo jistě vhodné zahrnout malý počet české odborné literatury, který by se tématem fonologických procesů a diagnostikou fonologických poruch zabýval. Většina informací, jež je obsažena v tomto textu je tak získaná z literatury zahraniční, a především pak slovenské.

K tomu se váže i další limit této práce, kterým je samotná aplikace, kterou jsme při vyhodnocování fonologických procesů užitých v řeči výzkumného vzorku používali. Tato aplikace je vytvořena pro slovenský jazyk a nezahrnuje ve svém systému hlásky, které jsou typické pro jazyk český. Tyto hlásky pak do aplikace byly zadávány přepisem, a díky tomu mohlo dojít ke zkreslení výsledků. Aplikace samotná má pak také svá omezení, a je proto důležité fonologickou analýzu zkontrolovat ručně.

Limitem práce byl taktéž malý výzkumný vzorek, který nepokryl celé věkové rozmezí, které jsme si pro práci stanovili. Rozložení věku ve vzorku bylo velmi nevyrovnané a nebylo

tedy možné při stanovení procentuálního výskytu rozdělit věkové kategorie do půlročních kategorií, které by nám podaly přesnější informace o fonologických procesech pro daný věk. Výzkumný vzorek byl sesbírán na jednom místě a nepokrývá tak více oblastí republiky. Taktéž je důležité zmínit, že řečový vzorek byl sbírán na klinice v Ostravě, která je známá pro své silné nářečí, pro které je typickým znakem především zkracování vokálů. I to může zkreslovat výsledné hodnoty výzkumného šetření.

V neposlední řadě je nutné zmínit malou zkušenost práce s klienty na straně autorky, která ji měla možnost vyzkoušet pouze v rámci praxí.

Věříme, že všechny zmíněné limity, stejně jako poznatky z výsledků zpracovaných dat otevírají možnosti dalšího zkoumání. Pro přesnější stanovení vývojových fonologických procesů u českých dětí, by jistě bylo vhodné získat do výzkumu větší a věkově variabilnější vzorek, než se podařilo dosáhnout pro tuto diplomovou práci.

Taktéž se zde otevírá možnost vytvořit obdobnou aplikaci k analýze fonologických procesů pro české prostředí, nebo rozšířit současnou slovenskou aplikaci o hlásky, které se vyskytují v jazyce českém a ne slovenském.

ZÁVĚR

Hlavním cílem této diplomové práce byla tvorba uceleného materiálu, který by splňoval všechny kritéria k získání reprezentativního řečového vzorku, z něhož by bylo možné identifikovat fonologické procesy. Ty jsou důležitým diagnostickým a diferenciativně-diagnostickým nástrojem v identifikaci fonologických poruch.

Vzhledem k tomu, že v praxi českého jazykového prostředí nejsou fonologické a artikulační poruchy rozlišovány a jsou stále zařazovány pod jednotný a tradičně užívaný termín dyslalie, je i jejich diagnostika stále poměrně neprobádaná. Následkem toho, jsou pak děti s narušením fonologického systému zařazovány do tradiční, artikulačně zaměřené terapie, která v jejich případě nepřináší takový efekt.

V teoretické části této diplomové práce jsme se tedy pokusili o přiblížení dané problematiky, stejně jako o zvýšení povědomí o fonologických procesech a jejich funkci ve vztahu k fonologickým poruchám.

První polovina praktické části popis procesu tvorby artikulačního testu, popisu přímé práce a následné návrhy úpravy materiálu.

Věříme, že využití tohoto materiálu si najde své místo v praxi a s jeho pomocí bude možné udělat první krok v diagnostice fonologických poruch.

Vedlejším cílem této práce bylo zjistit, jaké fonologické procesy se ve zkoumaném vzorku objevily. Ve druhé polovině praktické části jsme se tedy zaměřili na vyhodnocení dat nasbíraných pomocí vytvořeného materiálu za účelem identifikace fonologických procesů a jejich rozdělení na fyziologicky nepřiměřené a rizikové. Díky jednoduchému vývojovému fonologickému modelu, který jsme na základě vyhodnocení dat vytvořili, jsme v řeči dětí s dyslalií fyziologicky nepřiměřené a rizikové procesy identifikovali. Ty mohou být symptomem některého z typů fonologických poruch.

Tím se nabízí otázka, zda by se v terminologii, diagnostice a následné terapii neměly udát na poli praxe českého jazykového prostředí změny, které by vedly ke zpřesňování diagnostiky a následné efektivní terapie.

Vytvořený materiál, který je hlavním cílem této diplomové práce je připojen do příloh této práce.

SEZNAM LITERATURY

BERGMAN, Manfred Max. O nezbytnosti třetí generace ve smíšeném designu, teorii a výzkumu. *Pedagogická orientace*, 2011, 21.4: 457–473. Dostupné také z: [Zobrazit O nezbytnosti třetí generace ve smíšeném designu, teorii a výzkumu | Pedagogická orientace \(muni.cz\)](#)

BÓNOVÁ, Iveta. Fonologický vývin v reči dieťaťa. *Štúdie o detskej reči. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity*, 2008, 212-250. Dostupné také z: [Predhovor \(pulib.sk\)](#)

BOWEN, Caroline: *Speech-language-therapy* 2011. [online]. Dostupné na: <https://www.speech-language-therapy.com> [cit. 2023-02-04].

BOWEN, Caroline. *Children's speech sound disorders* [online]. Second edition. The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex, UK: John Wiley & Sons, Ltd, 2015 ISBN 978-1-118-63402-8. Dostupné také z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=nnjDBAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR6&dq=BOWEN,+C.+Children%27s+Speech+Sound+Disorders&ots=orTxS-_VzO&sig=UB52_8UjT45JFb5Bff1mLNAE2qw&redir_esc=y#v=onepage&q=BOWEN%2C.%20Children's%20Speech%20Sound%20Disorders&f=false [cit. 2023-03-03].

BUNTOVÁ, D., et al. Diagnostika zrozumiteľnosti reči u slovenských detí vo veku 55–60 mesiacov (skrining fonologických porúch). *Logopaedica XX*, 2018, 1: 20-25. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/351703669_Diagnostika_zrozumitelnosti_reci_u_slovenskych_deti_vo_veku_55_-_60_mesiacov_skrining_fonologickych_poruch_Diagnostics_od_Speech_Intelligibility_in_Slovak_Children_of_age_55_-_60_months_Screening_of_P

BUNTOVÁ, Dana a Kristína MOCSÁRI, 2019. PHONOLOGICAL DISORDERS AND DIAGNOSTICS IN SLOVAK CONDITIONS. *Listy klinické logopedie* [online]. 3(1), 3-7 [cit. 2022-12-03]. ISSN 25706179. Dostupné z: doi:10.36833/lkl.2019.002

BUNTOVÁ, D., et al. Východiská diferenciálnej diagnostiky fonologických porúch. *Logopaedica*, 2017, 1: 19. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/344202506_Vychodiska_diferencialnej_diagnostiky_fonologickych_poruch_Background_the_Differential_Diagnosis_of_a_Phonological_Disorders

BUNTOVÁ, Dana, Natália ČVAJDOVÁ a Martina ZUBÁKOVÁ. Efektivita slovenskej adaptácie fonologickej terapie Parents and children together (PACT). *Logopaedica*. 2020, 1-2(XXII), 8. ISSN 2453-8450. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/361465384_EFEKTIVITA_SLOVENSKEJ_ADAPTACIE_FONOLOGICKEJ_TERAPIE_PARENTS_AND_CHILDREN_TOGETHER_PACT_EFFECTIVENESS_OF_THE_SLOVAK_ADAPTATION_OF_PHONOLOGICAL_THERAPY_PARENTS_AND_CHILDREN_TOGETHER_PACT

BUNTOVÁ, D., GÚTHOVÁ, M. *Narušenie zvukovej roviny reči – Artikulačná porucha, fonologická porucha* In KEREKRÉTIOVÁ, A. a kol.: *Logopédia*. Vydala Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK, 2016. 342 s. ISBN 978-80-223-4165-3

BUNTOVÁ, Dana, Mária KOMRSKOVÁ a Martina ZUBÁKOVÁ. Vývinová verbálna dyspraxia I: terminologické vymedzenie, klinický obraz, diagnostika. *Logopaedica*. 2018, **1-2**(XX), 13-26. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/344202822_VYVINOVA_VERBALNA_DYSPRAXIA_I_TERMINOLOGICKE_VYMEDZENIE_KLINICKY_OBRAZ_DIAGNOSTIKA_DEVELOPMENTAL_VERBAL_DYSPRAXIA_I_TERMINOLOGY_CLINICAL_DESCRIPTION_DIAGNOSTICS

BUNTOVÁ, Dana a Kristína PROSUCHOVÁ, 2021. Efficiency of phonological therapy Metaphon. *E-Pedagogium* [online]. **21**(3), 85-98 [cit. 2023-05-02]. ISSN 12137758. Dostupné z: doi:10.5507/epd.2021.026

BUNTOVÁ, Dana, Silvia ŠIMKOVÁ a Martina ZUBÁKOVÁ. *Aplikácia terapie minimálnych párov na slovenský jazyk*. 2020, **22**(1-2 (2020)), 7. ISSN 2453-8450. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/351703609_Aplikacia_terapie_minimalnych_parov_na_slovensky_jazyk_Minimal_pairs_therapy_application_to_the_Slovak_language

DODD, Barbara, 2014. Differential Diagnosis of Pediatric Speech Sound Disorder. *Current Developmental Disorders Reports* [online]. **1**(3), 189-196 [cit. 2023-06-01]. ISSN 2196-2987. Dostupné z: doi:10.1007/s40474-014-0017-3

DODD, B. Children with speech disorder: definic the problem. In DODD, B. (Ed). *Differential Diagnosis and Treatment of Children with Speech Disorder*. Chichester :WhurrPublishers Ltd, 2005. p. 3-24. ISBN 978 1 86156482 5 (PB)

DODD, BARBARA, ALISON HOLM, ZHU HUA a SHARON CROSBIE, 2009. Phonological development: a normative study of British English-speaking children. *Clinical Linguistics & Phonetics* [online]. **17**(8), 617-643 [cit. 2023-04-19]. ISSN 0269-9206. Dostupné z: doi:10.1080/0269920031000111348

DVOŘÁK, Josef. *Logopedický slovník*. 2. uprav. a rozš. vyd. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2001. LOGOPAEDIA CLINICA. ISBN 80-902536-2-8.

DVOŘÁK, Josef. *Vývojová fonologická porucha*. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2003, 146 s. ISBN 8090253644

EGER, Ludvík. Systematický přehled smíšeného výzkumu publikovaného ve výzkumných studiích v časopise *Pedagogická orientace* v období 2006-2016. *Pedagogická orientace*, 2018, 28.1.

FERJENČÍK, Ján, 2010. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: Jak zkoumat lidskou duši. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-815-9.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3179-6.

GAVORA, Peter, 2010. Úvod do pedagogického výzkumu. 2. rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.

GÚTHOVÁ, M. *Dyslália* In KEREKRÉTIÓVÁ, Aurélie a kolektiv. *Základy logopedie*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2009. ISBN 978-80-223-2574-5.

GÚTHOVÁ, M., ŠEBIANOVÁ, D. 2011. *Terapie dyslalie*. In: LECHTA, Viktor. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. 2., aktualiz. vyd. Přeložil Jana KRÍŽOVÁ. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-901-9.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum v pedagogice. In: *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník 14. konference České asociace pedagogického výzkumu*. 2006.

HENDL, Jan, 2016. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. 4. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.

JOŠT, Jiří. *Čtení a dyslexie*. Praha: Grada, 2011, 384 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3030-1.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Kapitoly z logopedie II a III*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-62-1.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 80-247-1110-9.

KRAHULCOVÁ, Beáta. *Dyslalie-patlavost: vady a poruchy výslovnosti*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Beakra, 2013. ISBN 978-80-903863-1-0.

KRČMOVÁ, Marie. *Fonetika a fonologie českého jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, c1984.

KŘOVÁČKOVÁ, Blanka, 2011. Pozorování. In: SKUTIL, Martin et al. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vyd. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-778-7.

KUTÁLKOVÁ, Dana, 2011. *Budu správně mluvit: chodíme na logopedii*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3687-7.

LECHTA, Viktor. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-433-5.

LECHTA, V. *Základní vyšetření* In LECHTA, Viktor. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-801-5.

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC, 2004. *Cesty pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno: Paido. ISBN 80-7315-078-6.

NÁDVORNÍKOVÁ, V. *Diagnostika dyslalie* In LECHTA, Viktor. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8801-5.

NEUBAUER, Karel *Vývojové a přetrvávající poruchy artikulace a fonologického rozlišování* In: NEUBAUER, Karel. *Kompendium klinické logopedie: diagnostika a terapie poruch komunikace*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1390-1.

- OHNESORG, Karel. *Fonetika pro logopédy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974.
- SKUTIL, Martin, *Interview/rozhovor* In: SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.
- SMOLÍK, Filip a Gabriela MÁLKOVÁ. Vývoj jazykových schopností v předškolním věku. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4240-3.
- ŠAROUNOVÁ, Jana, 2022. Practical use of core vocabulary and modelling in augmentative and alternative communication. *Listy klinické logopedie* [online]. 6(1), 26-30 [cit. 2023-05-10]. ISSN 25706179. Dostupné z: doi:10.36833/lkl.2022.007
- ŠIŠKA, Zbyněk. *Fonetika a fonologie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0428-1.
- ŠIŠKA, Zbyněk. *Fonetika a fonologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1044-3.
- ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0
- VÁGNEROVÁ, Marie a Jarmila KLÉGROVÁ. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1538-7.
- VAJDÍKOVÁ, D. *Fonologické procesy u slovensky hovoriacich detí vo veku od 4 do 5 rokov*. Bratislava, 2012. Dostupné také z: <https://www.afop.sk/>. Diplomová práce. Pedagogická fakulta UK. Vedoucí práce Prof. PhDr. A. Kerekreťiová, PhD.
- VUKOVIC, Mile, Mira JOVANOVSKA a Lana JERKIC RAJIC, 2022. Phonological awareness in children with developmental language disorder. *Archives of Public Health* [online]. 14(1) [cit. 2023-04-12]. ISSN 1857-7148. Dostupné z: doi:10.3889/aph.2022.6046
- VYŠTEJN, Jan *Vady výslovnosti: Aktuální problémy speciální pedagogiky*. 3. Praha: státní pedagogické nakladatelství, 1979. ISBN 14-113-86. Dostupné také z: [Jan Vyštejn Vady Výslovnosti | PDF \(scribd.com\)](#)
- WARING, Rebecca, Susan RICKARD LIOW, Barbara DODD a Patricia EADIE, 2022. Differentiating phonological delay from phonological disorder: Executive function performance in preschoolers. *International Journal of Language & Communication Disorders* [online]. 57(2), 288-302 [cit. 2023-03-09]. ISSN 1368-2822. Dostupné z: doi:10.1111/1460-6984.12694

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1: Základní rozdíly

Obrázek č. 2: Ukázka úpravy materiálu

Obrázek č. 3: Ukázka úpravy materiálu

Obrázek č. 4: Ukázka úpravy materiálu

Obrázek č. 5: Ukázka úpravy materiálu

Obrázek č. 6: Ukázka z materiálu

Obrázek č. 7: Ukázka úpravy materiálu

Obrázek č. 8: Ukázka z materiálu

Obrázek č. 9: Ukázka z materiálu

Obrázek č. 10: Věk, pohlaví, fonologické procesy a fonetický inventář

Obrázek č. 11: Věk, pohlaví, fonologické procesy a fonetický inventář

Obrázek č. 12: Věk, pohlaví, fonologické procesy a fonetický inventář

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Zkratky fonologických procesů

Tabulka č. 2: Fonologické procesy pro věk 4,1 – 5,0

Tabulka č. 3: Fonologické procesy pro věk 5,1 – 5,11

Tabulka č. 4: Vývojový model fonologických procesů pro věk 4,0 – 5,11

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Rozdělení participantů dle pohlaví

Graf č. 2: Rozdělení dle věkových kategorií

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Příloha č. 2: Artikulační test

Artikulační test je pro svoji velikost přiložen zvlášť k diplomové práci.

**Informovaný souhlas s účastí na výzkumu a následným vyžitím pro účely
diplomové práce**

„Fonologické procesy u dětí s dyslálií v předškolním věku“

Podpisem vyjadřuji souhlas s následujícími body:

- Byl/a jsem informován/a o účelu sběru dat pro potřeby výzkumu diplomové práce Veroniky Horáčkové s názvem „Fonologické procesy u dětí s dyslálií v předškolním věku“.
- Bylo mi sděleno, jaký bude mít výzkum průběh a jak se s nasbíranými daty bude dále pracovat.
- Souhlasím s nahráváním následujícího rozhovoru a jeho následným zpracováním. Zvukový záznam rozhovoru nebude poskytnut třetím stranám a po přepsání bude vymazán. Transkripce bude přístupná pouze komisi u obhajoby diplomové práce, jinak nikomu až na části citovány v textu práce, který bude volně dostupný online.
- Byl/a jsem obeznámen/a s tím, jakým způsobem bude zajištěna anonymita po skončení výzkumu, která znemožní identifikaci osoby mého dítěte. Nikde nebude uvedeno jméno dítěte či jiné osobní údaje, díky kterým by mohlo být identifikováno.
- Dávám své svolení k tomu, aby výzkumnice použila audio záznam pro potřeby své diplomové práce a některé části v ní může citovat, zvuková nahrávka však bude po ukončení výzkumu smazána.

Datum:

Podpis respondenta:

Podpis výzkumníka:

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Veronika Horáčková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Lucie Kytnarová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2023
Název práce:	Fonologické procesy u dětí s dyslálií v předškolním věku
Název v angličtině:	Phonological processes in pre-school children with dyslalia
Anotace práce:	<p>Diplomová práce je zaměřená na tvorbu uceleného materiálu, jež splňuje kritéria k získání reprezentativního řečového vzorku za účelem identifikace fonologických procesů. V teoretické části nejdříve vymezujeme základní pojmy fonetiky a fonologie a fonetické a fonologické uvědomování. Dále věnujeme pozornost fonologickým procesům, jejich terminologii, rozdělení a úlohu při diagnostice fonologických poruch. Následně si přiblížíme problematiku fonologických a artikulačních poruch. Na ty se díváme z hlediska terminologie, klasifikace, symptomatologie a terapie. Z informací zaznamenaných v teoretické části pak vychází praktická část diplomové práce. Ta se v první polovině věnuje tvorbě uceleného materiálu a následně ověřování jeho funkčnosti v praxi. Ve druhé polovině praktické části se zaměřujeme na identifikované fonologické procesy a jejich procentuální zastoupení ve výzkumném vzorku.</p>
Klíčová slova:	narušení zvukové roviny řeči, fonologické procesy, artikulační poruchy, fonologické poruchy, artikulační test

Anotace v angličtině:	<p>The thesis aims to present a comprehensive set of data, fulfilling the criteria of a representative speech sample and serving as a basis for the identification of phonological processes. The theoretical part starts by defining the essential terms of phonetics and phonology, as well as phonetic and phonological awareness. It also focuses on phonological processes, their terminology, classification and role in the diagnostics of phonological disorders, further elaborating especially the topic of phonological and articulation disorders and their terminology, classification, symptomatology and therapy. The practical part of the thesis draws upon the theoretical one. One section is based on a comprehensive set of data that was tested in practice to prove its validity. The other section brings the identified phonological processes and their representation in the studied sample into focus.</p>
Klíčová slova v angličtině:	<p>speech sound disorder, articulation disorder, phonological processes, phonological disorder, articulation test</p>
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1: Informovaný souhlas Příloha č.2: Artikulační test Pro svou velikost je artikulační test přiložen zvlášť k diplomové práci.</p>
Jazyk práce	<p>Český jazyk</p>
Počet stran	<p>71 stran</p>